

"הפרקליט כדובר" – השינוי ביחסם של עורכי הדין העוסקים בפלילים לתקשורת בישראל

ענת פלג ורינה בוגוש*

במאמר זה נבקש לשרטט את מתווה השינויים שחלו במרוצת השנים ביחסים שבין עורכי הדין לתקשורת ואת ההתפתחות ביחסה של הפסיקה לתמורות אלה. המאמר מתבסס על שני מקורות מידע: ראיונות עומק עם 32 עורכי דין (תובעים וסנגורים) ותיקים וצעירים וניתוח פסיקה העוסקת בניהול ההליך המשפטי בתקשורת. ממצאי המחקר מעידים על תהליך שינוי המעצים את מהלכיו של הפרקליט בזירה התקשורתית, לעתים גם במחיר הפגיעה בלקוח, ועל הפער הגדל בין הביקורת השיפוטית לבין יחסי הגומלין העכשוויים שבין שתי הפרופסיות. הדיון בממצאים יתמקד בהשלכות האפשריות של התפשטות תפקיד הפרקליט לזירה התקשורתית על תפיסת ההליך המשפטי ועל תדמיתה של כלל הפרופסיה המשפטית בציבור הישראלי.

א. מבוא. ב. רקע תאורטי וסקירת ספרות; 1. מאפייני סיקור המשפט בתקשורת; 2. ספרות המחקר על יחסי עורכי הדין והתקשורת; 3. האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין; 4. מגבלות האתיקה על הופעות עורכי הדין בתקשורת; 5. כללי האתיקה בארצות-הברית; 6. כללי האתיקה בישראל. ג. מתודולוגיה. ד. ממצאים; 1. הביקורת של עורכי הדין על סיקור המשפט בתקשורת הישראלית; 2. ממד הביקורת ותפקיד התקשורת בסיקור המשפט; 3. האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין בישראל; 4. תובעים ותיקים וצעירים; 5. סנגורים ותיקים וצעירים; 6. יחסה של הפסיקה לאסטרטגיות התקשורתיות של הצדדים במשפט. ה. דיון בממצאי המחקר; 1. מדד ההרחבה; 2. מדד המיזוג. ו. סיכום המחקר.

* ענת פלג, המחלקה למדעי המדינה – תקשורת, אוניברסיטת בר-אילן. רינה בוגוש, מרצה בכירה, המחלקה למדעי המדינה – תקשורת והחוג המשולב למדעי החברה אוניברסיטת בר-אילן. הכותבות מבקשות להודות לד"ר לימור זר-גוטמן מבית הספר למשפטים המסלול האקדמי של המכללה למינהל על עצותיה והערותיה המועילות במהלך כתיבת מאמר זה.

א. מבוא

בעשור האחרון גברה נוכחותם של עורכי הדין העוסקים בפלילים בזירה התקשורתית, והם מתראיינים לעתים תכופות כדובריהם של לקוחותיהם וגם כידוענים בזכות עצמם¹. התפשטות תפקיד הפרקליט אל עבר זירת הקרב על דעת הקהל נובעת מתופעת ניהול המשפט בתקשורת ומעוררת ביקורת בפרופסיה המשפטית. קולות הדוברים משני צדי המחלוקת מגיעים בתורם לתקשורת הישראלית. בריאיון עיתונאי הסביר עורך דין צעיר את הדמיון המתהווה בין תפקידו של הפרקליט לתפקידם של דובר ויועץ תקשורת ואמר: "היום לנהל משפט זה כמו לנהל קמפיין יח"צני. אתה מציב מטרה ועליך לחזות מראש איך הצד השני יתנהג"². מנגד, בטור ביקורתי בעיתון מתחרה קרא סנגור ותיק לעיון רציני ב"זן חדש" זה של עורכי דין הרואים את תפקידם המרכזי בייצוג לקוחותיהם בתקשורת³.

המיזוג המתעצם בין תפקידיו של עורך הדין בזירה המשפטית לתקשורתית ונכונותו להתחשב בשפת התקשורת ולעמוד בדרישותיה להתראיין בכל שלב משלבי המשפט מעוררים תהיות. יש הטוענים שההיענות של עורך הדין ללחצי התקשורת מצמצמת את ההבחנה בין עורכי דין לבין יתר בעלי האינטרסים הפוליטיים והכלכליים המאכלסים את הזירה התקשורתית⁴. זאת, למרות המגבלות האתיות המבדלות את עיסוקו של המשפטן. מאמר זה מבקש למפות את השינויים שחלו בעמדותיהם של עורכי הדין העוסקים בפלילים ובעמדות השופטים בפסיקה הכתובה כלפי התמורות שהתרחשו בפועל ביחסים בין עורכי הדין לבין התקשורת הישראלית. המאמר דן בהשלכות הקשרים המתהדקים עם התקשורת על תפקודו המקצועי והאתי של עורך הדין העוסק בפלילים בישראל. נטען כי התרחבות תפקידו של עורך הדין הפלילי בזירה התקשורתית מקרבת את העיסוק המשפטי לעיסוק הפוליטי, לעתים תוך התרחקות מחובתו של עורך הדין כלפי לקוחו וכלפי החברה בכללותה.

- 1 בין היתר נבע הדבר מתיקון מס' 27, ס"ח 1738 שערכה הכנסת בסעיף 55 לחוק לשכת עורכי הדין (פרסומת), התש"ס-2000, שהתיר פרסומת מסוימת לעורכי דין. בהמשך המאמר נסקור את השינויים שחלו בכללי האתיקה בסוגיה זו.
- 2 חיים ביאור "עורכי הדין שהפכו לאנשי יחסי ציבור: לנהל משפט זה כמו לנהל קמפיין יח"צני" *TheMarker* – מדור קריירה 30.9.2008, 40 (עורך הדין הצעיר הוא דוד זיסו); בריאיון אחר אמר עו"ד ויועץ התקשורת אלדד יניב כי על עורך דין לנהל את הגנתו של לקוחו "בראש ובראשונה בזירה הציבורית-תקשורתית, משום שהיא משפיעה באופן מובהק על הרשות החוקרת והרשות השופטת". נועם שרביט "ההחלטה של הירשזון מאד אישית" גלובס 10.4.2007, 4-6.
- 3 דוד ליבאי "נשפטים בתקשורת" גלובס – דין וחשבון 28.5.2007, 17.
- 4 נועם שרביט "מוכרים את הלקוחות" גלובס – דין וחשבון 7.3.2007, 20-21; נועם שרביט "מלכי הרייטינג" גלובס 22.4.2007, 16-17.

“הפרקליט כדובר”

המאמר מתבסס על שני מקורות מידע: ראיונות עומק עם עורכי דין העוסקים בפלילים בעלי ותק והשתייכות מקצועית שונה, וניתוח פסיקה העוסקת בהתנהלות התביעה וההגנה בתקשורת. בחרנו להתמקד בעורכי דין מהמגזר הפלילי משום שנוכחותם בתקשורת הישראלית בולטת בשל העניין התקשורתי העולמי בסיקור משפטיים פליליים ובמדיניות הענישה בבתי המשפט⁵. נבקש לשרטט את מתווה השינויים שחלו במרוצת השנים בישראל בתפיסתם של עורכי דין אלה את התקשורת. זאת, באמצעות מיפוי עמדותיהם על סיקור המשפט בתקשורת ועל חשיבות ניהול המשפט בזירה התקשורתית. נעמוד על האסטרטגיות התקשורתיות שבהן משתמשים עורכי הדין העוסקים בפלילים ועל נכונותם להתחשב בלחצי התקשורת בצל המגבלות האתיות החלות על השימוש בתקשורת בזמן ההליך המשפטי. באמצעות הניתוח הדיאכרוני של הפסיקה העוסקת באסטרטגיות התקשורתיות של הפרקליטות ושל הסנגורים, ובאמצעות ניתוחם של ממצאי ראיונות העומק, ניתן להעריך גם את השפעת הביקורת בפסקי הדין על מערכת היחסים שבין עורכי הדין הפליליים לתקשורת בפועל. המאמר נחלק לכמה פרקים: פרק ב' – סקירת ספרות: בפרק זה תוצג תמצית המחקרים העוסקים במאפייני סיקור המשפט בתקשורת, ביחסי עורכי הדין עם התקשורת בעולם המערבי ובתמורות שהתרחשו בכללי האתיקה בארצות-הברית ובישראל בנוגע להופעותיהם של עורכי דין בתקשורת. פרק ג' – מתודולוגיה: בפרק זה יובהרו שיטות המחקר האיכותני שאימץ מחקר זה. פרק ד' – ממצאי המחקר: בפרק זה יוצגו ממצאי המחקר באשר לתפיסת התקשורת והאסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין העוסקים בפלילים, וניתוח יחסה של פסיקת בתי המשפט בישראל בנוגע לאסטרטגיות תקשורתיות אלה. פרק ה' – דיון בממצאי המחקר: בפרק זה נדון בדמיון המתהווה בין עורכי דין לשחקנים פוליטיים בעקבות הידוק המגעים עם התקשורת והתמורות המתחוללות באתיקה המקצועית של עורכי הדין העוסקים בפלילים בישראל. פרק ו' – סיכום המחקר והמלצותיו: בפרק זה נסכם את משמעותו של השינוי החברתי שמניעה התקשורת בפרופסיה של עורכי הדין ונציע דרכי התמודדות בהשלכותיו של תהליך זה.

ב. רקע תאורטי וסקירת ספרות

התרחבות תפקידו של עורך הדין הפלילי אל עבר זירת השיח הציבורי נובעת משתי מהפכות שהתרחשו במקביל בשלושת העשורים האחרונים בישראל: בתחום המשפט ובתחום התקשורת.

JULIAN V. ROBERTS & LORETTA J. STALANS, PUBLIC OPINION, CRIME AND CRIMINAL JUSTICE 3 (1997) 5

החל מסוף שנות השבעים התחולל בתחום המשפט בישראל תהליך של אקטיביזם שיפוטי ושל "משפוט" החיים החברתיים⁶, משהחל בית המשפט להתערב בתחומים שבעבר נחשבו מחוץ לסמכותו. מדיניות זו הובילה לתפיסה כי בית המשפט הוא המוסד הראוי לטפל בכל מחלוקת, ומהווה תחליף למנהיגות פוליטית.

בתחום התקשורת התבטאה המהפכה, שראשיתה בסוף שנות השמונים, בהרחבה כמותית של אמצעי התקשורת: נפתחו ערוצי טלוויזיה מסחריים וטלוויזיה בכבלים, והעיתונים הימייים הקימו אתרי אינטרנט. עקב העלות הגבוהה של ההרחבה הטכנולוגית החדשה וחילופי דורות בקרב בעלי ההון המחזיקים באמצעי התקשורת, חל שינוי במקצוע העיתונאי. כבכל העולם המערבי, גם התקשורת הישראלית נתפסת כעסק כלכלי, ושיקולי רווחיות חדרו לשיקול הדעת העיתונאי. התחרות על המדרוג ("רייטינג") גברה, ועמה התחרות על מהירות הדיווח ועל היכולת לספק לנמען סיפורים בעלי ערך חדשותי, דרמטי, רגשי, אישי ו"צהוב", הנתפס כמענה לצרכיה המסחריים של התקשורת⁷. בעקבות מהפכות מקבילות אלה בתחום המשפט ובתחום התקשורת, התעצם העניין החדשותי של התקשורת בבית המשפט שהרחיב את תחומי עיסוקו אל עבר ליבת המתחים בציבור הישראלי.

1. מאפייני סיקור המשפט בתקשורת

אחד המאפיינים של הסיקור התקשורתי של בתי משפט הוא העלייה הכמותית בעיסוק התקשורתי בתחום המשפט בכלל ובנעשה בבית המשפט העליון בפרט⁸. ואולם העלייה הכמותית בסיקור המשפט בתקשורת והשינויים במוקדי הסיקור החדשותי של המשפט לא העמיקו את הדיון הציבורי בנושאים משפטיים⁹. במחקרים על סיקור המשפט בתקשורת בארצות-הברית¹⁰ זוהו המאפיינים הבאים:

- 6 יצחק גלנור "משפוט חיים ציבוריים בישראל" משפט וממשל ז(1) 355, 356 (2004); מרגית כהן ומרדכי קרמניצר "דת ובג"ץ: דימוי ומציאות ב. מודל תלת-ממדי למדידת אקטיביזם שיפוטי" נייר עמדה המכון הישראלי לדמוקרטיה 57 (2005); מנחם מאוטנר משפט ותרכות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת 166 (2008).
- 7 דב שנער ומירה משה "ריבוי ערוצים והפרטת השידורים בישראל: רטוריקה ומציאות" תקשורת ודמוקרטיה בישראל 71 (דן כספי עורך, 1996).
- 8 רינה בוגוש ויפעת הולצמן-גזית "תיקים בתקשורת: בית המשפט העליון בעיתונות הכתובה" מגמות 62 (2009); FLORIAN SAUVAGEAU, DAVID SCHNEIDERMAN & DAVID TARAS, THE LAST WORD 14 (2006).
- 9 SHEILA BROWN, CRIME AND LAW IN MEDIA CULTURE 175 (2003).
- 10 WILLIAM HALTOM, REPORTING ON THE COURTS 75, 179-180 (1998); C. Danielle Vinson & John S. Ertter, *Entertainment or Education: How do Media Cover the Courts?*, 7(4) PRESS/POLITICS 80, 82-83 (2002).

- 1) פישוט – העדפת דיווח על ידוענים (סלבריטאים) ושערוריות מין, והפחתה של הדיווח הרציני והמעמיק. בתחום המשפט התופעה באה לידי ביטוי בדיווחים משפטיים תוצאתיים במושגים של רווח או הפסד, תוך התעלמות או צמצום יתר בדיווח על העקרונות המשפטיים שמאחורי ההחלטות השיפוטיות.
 - 2) דרמטיזציה – העיתונאים מחפשים את הדרמה במשפט, והם מרבים בתיאורים עסיסיים המעוררים רגש ועניין. נטייה זו מתעצמת בשל התחרות בין העיתונים על שוק הנמענים, שכן כל סיפור צריך להיות גדול וסנסציוני יותר מקודמו, כדי ללכוד את תשומת לבו של הקהל האדיש.
 - 3) האנשה (פרסונליזציה) – בעזרת רכיב סגנוני זה התקשורת מצליחה לפשט סכסוכים משפטיים ולהפכם לסכסוכים בין בני אדם בלבד. אחד מתוצריו של מאפיין סגנוני זה הוא ביקורת אישית כלפי השופטים והצדדים במשפט.
 - 4) מהירות – הכתב המשפטי מתמודד עם הקרבה בין מועד התרחשותו של האירוע המשפטי למועד מהירות החדשות או הפרסום בעיתון. רכיב זה יוצר לחץ זמן על העיתונאי באיסוף החומר ובעיבודו, וגורם לו להעדיף סיקור נקודתי ושטחי. קריאה מהירה של חומר משפטי עלולה להביא לשגיאות של ממש בדיווח.
 - 5) נגישות – מידת הנגישות אל הצדדים למשפט מעצבת את סגנון הסיקור התקשורתי. אמנם התקשורת מעדיפה, בדרך כלל, מקורות רשמיים לסיקור המשפט; ואולם נאשמים בעלי הון או מפורסמים נגישים יותר לתקשורת, והם נעשים מוקד הדיווח. הליכי המסחר בתקשורת המערבית המתוארים לעיל הביאו לשינוי בהמשגת העיסוק העיתונאי בספרות המחקר¹¹. אכן, נתגלה שהדימוי הרווח בציבור ובמחקר הרואה בתקשורת “כלב שמירה” של הדמוקרטיה, ה”רשות הרביעית” התורמת לפיקוח על שלוש רשויות השלטון, אינו מתאים לתקשורת מודרנית, משום שאינו מתייחס לאופייה המסחרי ולתפקידה הבידורי של תעשייה זו, ומתעלם גם מיתר הלחצים המעצבים את המוצר העיתונאי העכשווי.
- תחת זו צמחו במחקר התקשורת דגמים חליפיים להמשגת תפקידו של העיתונאי. הדגם הרלוונטי למאמר זה הוא דגם “העיתונאי החדש” או “העיתונאי המתעמת”. תפיסה מקצועית זו משרתת את האינטרסים המסחריים בתקשורת ומוצאת את ביטויה במאפיינים סגנוניים נוספים של הסיקור הפוליטי והמשפטי כאחד:
- 6) ביקורת וצינינות – הביקורת, חוסר האמון והיחס הציני כלפי המוסדות החברתיים הם אחד ממאפייני התקשורת העכשווית. יחס זה מתבטא בהגדרת השיח הפוליטי כערמומי,

מניפולטיבי ומושחת. קייט מלסון (Malleon) ולייב גיס (Lieve Gies)¹² מצביעות על זיקה בין מדיניות "האקטיביזם השיפוטי" לעלייה בממד זה בסיקור המשפט בתקשורת. (7) עירוב בין עובדה לדעה – יורם פרי¹³ טוען שטשטוש הגבולות בין העובדה לדעה אופייני לתקשורת הכתובה בישראל מאז שנות השמונים, ונולד מהצורך למשוך את צופי הטלוויזיה לעיתון המסורתי.

(8) עיסוק בתרחישים עתידיים – "שיח העתיד"¹⁴ בתקשורת הישראלית, עוסק בהשערות פורחות (ספקולציות), יוצר אירועים במקום לדווח עליהם ומהווה קרקע נוחה לפוליטיקאים ליצירת סחרירים (ספינים) תקשורתיים לצורכיהם המשתנים. הקשר בין התפשטות התקשורת והשינויים הערכיים שהתחוללו במקצוע העיתונות לבין נכונותם של שחקנים מרכזיים בפרופסיות אחרות להתאים את מהלכיהם ללחציה ולשפתה, מוכר ממחקרים קודמים בשאלת אופיים של יחסי הגומלין בין התקשורת לבין הממסד הפוליטי¹⁵.

חוקרי תקשורת רבים שותפים להערכה כי העיצוב של הפעילות הפוליטית השתנה בגלל הרחבת נוכחותה של התקשורת וה"מיזוג" בין שיקולים תקשורתיים לשיקולי מדיניות פוליטית. עקב כך עסקנים פוליטיים מאמצים את חוקי התקשורת כדי להגביר את חשיפתם בתהליך המכונה "התאמה" ומתאפייין ב"אימוץ" "ההיגיון התקשורתי"¹⁶. המונח "ההיגיון התקשורתי" כולל את סך הערכים, המטרות, הלחצים, האילוצים ושגרות העבודה של התקשורת. לטענתם של החוקרים, "ההיגיון התקשורתי" הפך ללב פעילותם של הארגונים הפוליטיים עצמם. במאמר נטען כי הליך דומה למתרחש בזירה הפוליטית מתחולל גם

KATE MALLESON, THE NEW JUDICIARY: THE EFFECTS OF EXPANSION AND ACTIVISM 182 12
(1999); LIEVE GIES, LAW AND THE MEDIA: THE FUTURE OF AN UNEASY RELATIONSHIP
108–109 (2007).

PERI, לעיל ה"ש 11. 13

מוטי ניגר "האורקל מתקשורת: חשיבותן הפוליטית ומשמעותן התרבותית של חדשות
העוסקות בתרחישים עתידיים" תקשורת ודמוקרטיה 75, 75–76 (דן כספי עורך, 2007). 14

הגישה המקסימליסטית מייחסת לתקשורת השפעה גורפת על הממסד הפוליטי, עד כדי
הכתבה של סדר יום והחלטות: Robert M. Entman, *Cascading Activation: Contesting the*
White House's Frame After 9/11, 20 POLITICAL COMMUNICATION 415, 416 (2003). מנגד,
הגישה החלופית גורסת שמוסדות החברה אינם חסרי ישע מול עצמתה של התקשורת: GADI
WOLFSFELD, MEDIA AND POLITICAL CONFLICT: NEWS FROM THE MIDDLE EAST 56–62
(1997).

Gianpietro Mazzoleni & Winfried Schulz, "Mediatization" of Politics: A Challenge for
Democracy?, 16 POLITICAL COMMUNICATION 247, 247–257 (1999); Jesper Stromback,
Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics, 13(3)
PRESS/POLITICS 228, 233 (2008). 16

“הפרקליט כדובר”

בפרופסיה של עורכי הדין. נדון באסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין העוסקים בפלילים בזמן ניהול המשפט כביטוי להכללת “ההיגיון התקשורתי” בהתנהלותם המקצועית-משפטית. לטענתנו, “ההיגיון התקשורתי” שחדר לפרופסיה המשפטית מאיץ את ההתקרבות בין העיסוק המשפטי לפוליטי ומתנגש לעתים בכללי האתיקה הייחודיים לה.

2. ספרות המחקר על יחסי עורכי הדין והתקשורת

ספרות המחקר המשפטי עוסקת ביחסי עורכי הדין עם התקשורת בשתי רמות: הרמה האסטרטגית והרמה האתית. ברמה האסטרטגית מנותחים היתרונות והחסרונות הגלומים בשיתוף פעולה עם התקשורת וגילויי דעת של עורכי דין על הדרך שבה התמודדו עם התקשורת במשפטים שזכו להתעניינות ציבורית רבה. ברמה האתית נדונות המגבלות שהאתיקה המקצועית מציבה לעורכי הדין מול נוכחותה הגוברת של התקשורת במשפט, ונוכח כניסתם של אנשי יחסי ציבור לתחום המשפט.

3. האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין

החוקרים חלוקים בדעתם בשאלה אם על עורכי דין להתראיין בתקשורת בזמן המשפט¹⁷. השוללים טוענים כי מאחר שהתקשורת הסנסציונית מסכנת את ערכי המשפט ההוגן, עדיפה שתיקה המייצרת יתרון נוסף: מניעת הניצול של הלקוחות בידי עורכי דין תאבי פרסום. שטראוס (Strauss)¹⁸ מתנגד להופעותיהם של עורכי הדין בתקשורת וסבור שבגלל ההבדלים בין השפה המשפטית לשפה התקשורתית, עורך הדין נשמע תמיד מאופק ועצור ועלול לפגוע בתדמית לקוחו בציבור. מוטה (Maute) ואולמן (Uelmen)¹⁹ טוענים כי התובעים ונציגי רשויות החוק נתפסים בעיני הציבור אמינים יותר מהסנגורים, ולכן עדיפה שתיקת הסנגור בתקשורת. לדבריהם, תגובת הסנגור מגבירה את השיח החוץ-משפטי הפועל תמיד לרעת הנאשם. לעומתם, אחרים, כמו דקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת קליפורניה, ארווין צ'מרנסקי (Chemerinsky), והחוקרים מאוניברסיטת ג'ורג'טאון, ריאן בל (Bell)

Mawiya Hooker & Elizabeth Lange, *Limiting Extrajudicial Speech in High Profile Cases: The Duty of the Prosecutor and Defense Attorney in Their Pre-Trial Communication with the Media*, 16 GEO J. LEGAL ETHICS 655, 659–660 (2003)

David A. Strauss, *Why it's not Free Speech Versus Free Trial*, 109 UNIVERSITY OF CHICAGO LEGAL FORUM 613, 614 (1998)

Judith L. Maute, *“In Pursuit of Justice” in High Profile Criminal Matters*, 70 FORDHAM L. REV. 1745 (2002); Gerald F. Uelmen, *Leaks, Gags and Shields: Taking Responsibility*, 37 SANTA CLARA L. REV. 943, 964 (1997)

ופולה אודיסאוס (Odysseos)²⁰, מדגישים שחובתו המקצועית של עורך הדין כוללת הגנה על לקוחו גם בזירה התקשורתית כדי להבטיח את זכותו למשפט הוגן. חובה זו מוטלת לדעתם על התביעה ועל ההגנה כאחד. התובע חייב לתת מידע לתקשורת כדי להגן על שלום הציבור מפני פושעים. הסנגור חייב להבטיח שיהיה משפט הוגן ללקוחו, ולאזן את התמונה התקשורתית שיצרו רשויות החוק.

מקצתם של החוקרים ממליצים לחשודים ולנאשמים על גישה פרו-תקשורתית והעסקת יחצן בזמן המשפט. לטענתם, ראיונות ישירים עם נאשמים מצמצמים את האפשרות להשיג בעתיד עסקאות טיעון²¹. לכן היחצן מחולל הליך חיובי בהרחקתו של הנאשם מהזירה התקשורתית בכך שהוא מתראיין במקומו ובונה לו תדמית אנושית אחרת. גם בתחום המשפט האזרחי מקצת החוקרים ממליצים לתאגידים, המצויים תמיד בסיכון להגשת תביעות נגדם, להעסיק יחצנים ולנהל מסע יחסי ציבור מתמשך שימזער את נזקי התביעות שיגשו בעתיד²².

גם בישראל פועלים אנשי יחסי ציבור בתחום המשפט. במחקר ראשון בסוגיה זו טוענים דר וזר-גוטמן שהיחצנים הצליחו לחדור בתוך תקופה קצרה יחסית לתוך מרקם היחסים האישיים וההדוקים שהיו בין עורכי דין לעיתונאים. הם הצליחו להפוך את עצמם למתווכים חיוניים בין עורכי הדין לתקשורת בישראל והחדירו למקצוע עריכת הדין קודים של סחר חליפין הזורים לאתוס המקצועי-המשפטי²³. התנהלותם של עורכי הדין בתקשורת, באופן ישיר ובאמצעות יחצנים, מעוררת מגוון סוגיות אתיות הנדונות בעולם ובישראל.

- Erwin Chemerinsky, *Silence is Not Golden: Protecting Lawyer Speech under the First Amendment*, 859 EMROY L.J. 35, 63 (1998); Ryan Brett Bell & Paula Odysseos, *Sex, Drugs, and Court TV? How America's Increasing Interest in Trial Publicity Impacts Our Lawyers and the Legal System*, 15 GEO J. LEGAL ETHICS 653, 653 (2002) 20
- Beth A. Wilkinson & Steven H. Schulman, *When Talk is not Cheap: Communications with the Media, The Government and Other Parties in High Profile White Collar Criminal Cases*, 39 AM. CRIM. L. REV. 203, 212 (2002); RICHARD STACK, COURTS, COUNSELORS & CORRESPONDENTS: A MEDIA RELATIONS ANALYSIS OF THE LEGAL SYSTEM 223 (1998) 21
- Stephen Daniels & Joanne Martin, *The Strange Success of Tort Reform*, 53 EMORY L.J. 1225, 1227 (2004); Steven B. Hantler, Victor E. Schwartz & Phil S. Goldberg, *Extending the Privilege to Litigation Communications Specialists in the Age of Trial by Media*, 13(7) THE CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA COMM'LAW CONSPECTUS 1, 2-3 (2004) 22
- Assaf Darr & Limor Zer-Gutman, *Lawyers, Public Relations and the Media: A Changing Barter Economy within a Community of Practice*, 14 INTERNATIONAL JOURNAL OF THE LEGAL PROFESSION 20-21 (2007) 23

4. מגבלות האתיקה על הופעות עורכי הדין בתקשורת

במסגרת הדיון בהתנגשות בין כללי האתיקה של לשכת עורכי הדין לבין הופעותיהם של חבריה בתקשורת, יש להדגיש את חשיבות המושג “כבוד המקצוע ותדמיתו” בקהילת המשפט²⁴. בפרופסיה המשפטית נתפס מונח זה כגורם המבדל את מקצוע עריכת הדין מעיסוקים אחרים, ומעניק לו מעמד מיוחד וזכויות נלוות. עורכי הדין שואפים לתדמית של מכובדות, יושר, הגינות, נאמנות ומסירות²⁵ כדי לזכות באמון הציבור. בתמורה למנופול בתחום העיסוק ולאוטונומיה מוטלת על הפרופסיה של עורכי הדין החובה לשמור על טובת הלקוח וטובת הציבור. משום כך התלבטו לשכות עורכי הדין ברחבי העולם המערבי בחמישים השנים האחרונות בהשלכות הפרסומים בתקשורת על טובת הלקוח, ובשאלות אם פרסומים אלה פוגעים במשפט ההוגן ובכך בחברה כולה וכיצד למנוע פיתוח בתדמית המקצוע בעקבות הופעותיהם של עורכי הדין בתקשורת.

5. כללי האתיקה בארצות-הברית

לשכת עורכי הדין גיבשה את הכללים המגבילים את הופעותיהם של עורכי הדין בתקשורת בעקבות ה“קרקס” התקשורת שנלווה למשפטו של לי אוסוואלד, רוצחו של הנשיא ג'ון קנדי²⁶. הכללים האתיים של לשכת עורכי הדין האמריקנית קובעים כי נאסר על עורך דין “למסור דברים שאדם סביר היה מצפה שיופצו בכלי התקשורת אם עורך דין יודע או היה צריך לדעת שקיים סיכוי משמעותי שדבריו יצרו השפעה בלתי-הוגנת על הליך משפטי כלשהו”²⁷. על עורכי הדין נאסר לומר דבר על מהימנות העדים או הצדדים במשפט, ולהתייחס למסמכים גלויים בלבד, וזאת מחשש לפגיעה במשפט ההוגן. בארצות-הברית נוהגים גם היום בתי המשפט להוציא צווים המונעים מעורכי דין להתראיין בתקשורת גם בפרשיות הזוכות לסיקור נרחב²⁸.

Neta Ziv, *Combining Professionalism, Nation Building and Public Service: The Professional Project of the Israeli Bar 1928-2002*, 71(4) *FORDHAM L. REV.* 1621, 1652 (2003); לימור זר-גוטמן “שמירה על כבוד המקצוע ותדמיתו ופרסומת עורכי דין” *מחקרי משפט* כד(3) 491, 532-533 (2008).

לימור זר-גוטמן “תדמית מקצוע עריכת הדין” *ספר עדי אור ז”ל* 231, 233 (2007).

Hantler, Schwartz & Goldberg, לעיל ה”ש 22, בעמ’ 19.

Standard Relating to Fair Trial and Free Press, American Bar Association, 1968.

28 בית המשפט בלוס-אנג'לס הורה לפטר מתפקידו את התובע שמסר לבמאי הקולנוע את כל חומר החקירה שנצבר במשפט הרצח של ג'סי הוליווד לצורך יצירת הסרט “אלפא דוג” ראו: *Hollywood v. Superior Court*, 49 Cal. Rptr. 3d 598 (2006).

המבקרים את הכללים האלה טוענים שהם משתיקים את הנאשמים ופרקליטיהם, ומותירים את הבמה אך ורק לקולן של הרשויות בעלות העצמה²⁹. חוקרים אלה תומכים במגמת הגמשה בפסיקה האמריקנית בנוגע להופעות עורכי דין בתקשורת³⁰, ומצביעים על החלטת בית המשפט העליון האמריקני שקבע בשנת 1991 שעורך דין רשאי לנקוט צעדים הגיוניים להגן על שמו הטוב של לקוחו, גם בבית המשפט של דעת הקהל³¹. מנגד, המתנגדים להופעתם של עורכי דין בתקשורת מצביעים על הפגיעה האפשרית בחסיון יחסי עורך הדין ולקוחו³² ומדגישים את הצורך בקבלת אישורו של הלקוח למהלכים תקשורתיים במהלך ייצוגו. לדעתם, אף כי פסק הדין בעניין *Gentile*³³ מאזן בין הצורך להגן על ההליך השיפוטי לבין הצורך לאפשר לעורכי דין להגן על לקוחותיהם בתקשורת, הוא נוגד את הדעה הרווחת כי אבד הכלח על כללים האוסרים פרסומים הנוגעים לעניינים תלויים ועומדים בבית המשפט³⁴.

פסיקה מכוננת נוספת בהגמשת יחסי עורכי הדין והתקשורת בארצות-הברית ניתנה בשנת 2003 כשפסק בית המשפט בניו-יורק שלעורך דין מותר להתייעץ עם מומחים לתקשורת בשעת המשפט, וכך הוכשרה העסקתם של אנשי יחסי ציבור.

6. כללי האתיקה בישראל

בישראל, בניגוד לארצות-הברית, נדונו המגבלות על הופעות עורכי הדין בתקשורת אך ורק במסגרת הדיון בפרסומת המותרת לעורכי הדין. זר-גוטמן³⁵ מצביעה על תהפוכות שחלו בכללי האתיקה של לשכת עורכי הדין בישראל בנוגע לסוגיה זו. בתקופה הראשונה (1948–1986) חל איסור גורף על עורכי הדין להופיע בתקשורת בתואר "עורך דין", שכן צירוף זה הוגדר בכללי האתיקה כפרסומת אסורה. עורכי הדין שעברו על האיסור הועמדו לדין משמעת³⁶. תחת זו הופיעו עורכי הדין בתקשורת תחת

29 Bell & Odysseos, לעיל ה"ש 20, בעמ' 669.

30 Uelmen, לעיל ה"ש 19.

31 *Gentile v. State Bar of Nevada*, 501 U.S. 1030, 1033–1344 (1991) (להלן: עניין *Gentile*).

32 Wilkinson & Schulman, לעיל ה"ש 21, בעמ' 203.

33 עניין *Gentile*, לעיל ה"ש 31.

34 קנת מן "על זכות הסנגור להתראיין לכלי-התקשורת במהלך חקירה או משפט פלילי" הסניגור יז 3 (1998).

35 זר-גוטמן, לעיל ה"ש 25, בעמ' 533.

36 בד"מ 44/66 הוועד המחוזי נ' עוה"ד פלוני, פורסם בפרקים בפסיקה של בתי הדין המשמעתיים של לשכת עורכי הדין (1971) 146 (הרשעת עורך דין שהתראיין לתקשורת תוך אזכור עובדת היותו עורך דין); בד"א 19/72 פלונית, עוה"ד נ' הוועד המחוזי, פדי"מ א' 35 (1973). במקרה זה התראינה עורכת דין לעיתון "לאישה" במסגרת סדרת כתבות על קשייהן של נשים

התואר “משפטן”, אף כי היה ברור לציבור שמדובר בעורך דין. דוגמה לפרשנות מרחיבה לאיסור זה ניתן למצוא במאמר מקצועי מאותם ימים³⁷, שבו נטען כי גם עורכי דין שהופיעו בתכנית טלוויזיה, שעסקה בסוגיות אתיות שונות הקשורות ליחסי עורכי דין-לקוח, חטאו בפרסומת עצמית אף על פי שלא פגעו בכבוד מקצועם. זר-גוטמן מדגישה כי בית המשפט העליון, היושב כערכאת ערעור על החלטותיהם של בתי הדין המשמעתיים, הלך באותם ימים בעקבותיהם, ואכף בקפידה רבה את כללי איסור הפרסום³⁸.

ברם, בתקופה השנייה (1986–1996) שונו הכללים, והותר לעורכי דין להתראיין בכלי התקשורת תוך ציון עובדת היותם עורכי דין, בתנאי שלא תהא בכך משום פרסומת אסורה. עקב כך הגבול בין פרסומת מותרת לפרסומת אסורה היה קשה יותר להבחנה³⁹. קושי זה עודד “מבול” של הופעות עורכי דין באמצעי התקשורת ש”הכריע”, ככל הנראה, את הלשכה. לכן בשנת 1996 החליט ועד מחוז תל-אביב להפסיק להעמיד לדין עורכי דין שהופיעו בתקשורת⁴⁰. גם פסק דינו של בית המשפט העליון בערעורו של עו”ד דרור חוטר-ישי⁴¹ על הרשעתו בבית הדין המשמעתי סלל את הדרך להופעת עורכי הדין בתקשורת. בפסק דין זה נקבע שמותר לעורך דין להתראיין בעניין בעל חשיבות ציבורית, תוך מתן הסבר ענייני על בעיה משפטית ותוך הימנעות מדברי שבח עצמי⁴².

37 העוסקות במקצועות הנחשבים לגבריים. מההחלטה עולה שבית הדין מוכן להתיר ריאיון בנושא זה, אך עורכת הדין הורשעה כיוון שהכתבה כללה פרסומת אסורה משום המרואינת “הבליטה” לדברי השופטים את כישוריה כעורכת דין פלילית. באחד הדיונים בבית הדין המשמעתי נאמר בראייה לאחור כי עד לשינוי כללי האתיקה בסוגיה זו בשנת 1986 “נפלו עורכי דין ‘קורבן’ לכלי התקשורת והסתבכו בעל כורחם עם החוק”. בד”א 46/91 פלוני, עו”ד נ’ הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בתל-אביב-יפו, פדי”מ התשנ”ד(ב) 79, 90 (1993). “דילמה – פרסומת לעורכי-דין” הפרקליט לד 183 (1982).

38 זר-גוטמן, לעיל ה”ש 25, בעמ’ 539.

39 “ריאיון לכלי התקשורת – לא תמיד אסור, לא תמיד מותר...” עט ואתיקה 1 (1989) (ועדת האתיקה שליד ועד מחוז ת”א הציעה לחברים להיעזר בשירותיה ולקבל ייעוץ מוקדם בכל מקרה, וזאת כדי למנוע אי-נעימויות ונקיטת צעדים משמעתיים).

40 ציטרין בן-ציון “לשכת עו”ד בת”א הפסיקה להעמיד לדין עורכי-דין שנחשפים בתקשורת” הארץ – כלכלה, 10.1.1996, ג1.

41 על”ע 13/86 עו”ד חטר ישי נ’ הוועד המחוזי של לשכת ערכי הדין בתל-אביב-יפו, פ”ד מא(4) 838, 840 (1988) (להלן: עניין חטר ישי).

42 פסק דין זה יושם בידי בתי הדין המשמעתיים בהליכים נוספים. ראו למשל: בד”א 44/88 הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין נ’ הדר, פדי”מ 811 (1989). בנוסף, ועדת האתיקה של ועד מחוז תל-אביב יישמה הלכה זו כאשר קבעה שאין מניעה שעורך דין יתראיין בטלוויזיה באשר להיבטים הציבוריים והמשפטיים של עתירה לבג”ץ שהגיש בשם לקוחו, אולם בעשותו כן עליו לקבל מראש את הסכמת הלקוח לריאיון ולהימנע מלפרסם את עצמו: עט ואתיקה 44 (1997).

בתקופה השלישית (2000–עד ימינו) השתנה מוקד הדיון האתי בפעילותם של עורכי הדין בזירה התקשורתית. בשנת 2000 תיקנה הכנסת את סעיף 55 לחוק לשכת עורכי הדין שהתיר פרסומת מסחרית לעורכי דין במגבלות מסוימות. בעקבות שינוי זה נדון נושא הופעת עורכי הדין בתקשורת בלשכת עורכי הדין לראשונה במנותק מהכללים האוסרים פרסומת מסחרית.

ועדת האתיקה של לשכת עורכי הדין הפגינה הבנה לצורך של עורכי הדין לייצג את לקוחותיהם בתקשורת תוך הצבת סייגים הדומים לקווי המתאר שנקבעו בעניין *Gentile* בארצות-הברית בשנות התשעים⁴³. מחד גיסא, הוועדה הביעה עמדה המצדדת בתפקידו הדוברותי של עורך הדין, בצינה כי "עורך הדין הוא לא פעם הדובר המשפטי היעיל ביותר" והתירה לו להשתמש באיש יחסי ציבור. מאידך גיסא, הדגיש יו"ר ועדת האתיקה את האיסור המוטל על עורך הדין לפרסם חומר הפוגע באופן אסור בבית המשפט או בצד שכנגד, ואת האחריות המוטלת עליו לוודא שגם איש יחסי הציבור לא יפר איסור זה⁴⁴. ועדת האתיקה התריעה מפני פרסום אשר "ברי לכל שהלקוח רק נפגע ממנו, אולם עורך הדין נשכר באזכורו בעניין, כמו לדוגמא פרטים מכתב האישום או התביעה שהוגשה נגד הלקוח"⁴⁵, ואסרה על עורכי הדין לפרסם מידע כזה במישרין או באמצעות איש יחסי ציבור. בנוסף, ועדת האתיקה של לשכת עורכי הדין הטעימה כי עורך הדין חייב לקבל את אישור הלקוח לפני כל מהלך תקשורתי ולהקפיד על הופעה מכובדת: "ובלבד שיציג את עמדת שולחו בדרך מכובדת והולמת שאין בה דברי שבח עצמי ושאינה פוגעת באינטרס של הלקוח"⁴⁶. בית הדין המשמעתי של עורכי הדין⁴⁷ חידד את ההגדרה של "שימוש בתקשורת שיש בו משום פגיעה בטובת הלקוח" כשקבע כי הדלפה לתקשורת של מידע סודי הקשור ללקוח

43 עניין *Gentile*, לעיל ה"ש 31.

44 עו"ד דרור ארד-אילון "עורך הדין והתקשורת" אתיקה מקצועית 21 (2007).

45 שם.

46 החלטה זו של ועדת האתיקה זכתה לאזכור בהחלטות מאוחרות יותר של ועדת האתיקה שדחו תלונות נגד עורכי דין שפרסמו את טענותיהם המשפטיות בתקשורת. ועדת האתיקה דחתה תלונה שלפיה עורכי דין העוסקים בתביעות רשלנות רפואית, מקדמים את ענייני משרדם בעצמם או באמצעות אנשי יחסי ציבור על ידי פרסומים בעיתונים שבהם נכללים שמותיהם של רופאים נתבעים טרם שנקבעה אחריותם למעשים המיוחסים להם. הוועדה קבעה כי בעידן השקיפות עורך דין אינו מנוע מלהעביר ידיעות לעיתונות בדבר עניינים מקצועיים שבהם הוא מטפל, ואם מדובר בתביעת סרק או הוצאת לשון הרע, ניתן לפעול נגד עורך הדין באמצעים משפטיים. "מסירת ידיעות לעיתון על-ידי עורך דין או יחצן" אתיקה מקצועית 32 (2009). בהחלטה נוספת דחתה הוועדה תלונה נגד עורך דין שפרסם את טענותיו המשפטיות בתקשורת ושבה וקבעה כי עורך הדין הוא הדובר המשפטי הטוב ביותר ומותר לו לקדם את ענייניו של לקוחותיו בתקשורת ובלבד שיקבל את אישור הלקוח לפרסומים, אתיקה מקצועית 35 (2010). בד"מ 97/05 הועד המחוזי של לשכת עוה"ד בתל אביב – יפו נ' פלוני, עו"ד 9, 7 (2006).

“הפרקליט כדובר”

(במקרה זה הלקוח הנו מדינת ישראל) ללא אישורו של הלקוח היא “סטייה חריגה ומהותית ביותר מרמת הסודיות הנדרשת מעורך דין כלפי לקוחו, שיש בה כדי להמיט קלון על מקצוע עריכת הדין בכלל”. על החשיבות שייחס בית הדין להחלטה זו ניתן ללמוד מההיתר החריג לפרסם את ההחלטה לרבות שמה המלא של המערערת.

זר-גוטמן מצביעה גם על מחלוקת אתית נוספת סביב השימוש העכשווי שעושים עורכי דין בתקשורת. לדבריה, קיימת סתירה בין העסקת אנשי יחסי ציבור במשרדי עורכי דין בישראל ובין המגבלות הקיימות בכללי השיווק של עורכי דין ואיסור השידול (סעיף 56 לחוק לשכת עורכי הדין)⁴⁸.

במאמר זה יוצג השוני בין עמדותיהם של עורכי הדין הפליליים הוותיקים ובין עמדותיהם של עורכי הדין הפליליים הצעירים בישראל כלפי הסוגיות האתיות הנובעות מהרחבת תפקידם בזירה התקשורתית. כמו כן ינותחו ההשלכות של התנהלותם בתקשורת על שני אדנים מרכזיים בתפיסת התפקיד של עורך הדין: תפיסת חובת הנאמנות ללקוח ותפיסת מחויבותיו החברתיות של עורך הדין⁴⁹.

ג. מתודולוגיה

המחקר שעליו מבוסס מאמר זה אימץ את שיטות המחקר האיכותני המתאימות לתיאור אינטראקציות חברתיות של שתי מערכות או יותר⁵⁰. שיטות המחקר האיכותניות מתבוננות בתופעות חברתיות במבט כולי⁵¹ ומייחסות חשיבות מרובה לתנאים ההיסטוריים שבהם מתרחשים אירועים. במחקר זה נעשה שימוש בשיטות איכותניות: ניתוח תוכן איכותני של ראיונות עומק וניתוח טקסטואלי של פסקי דין.

48 בהודעה לעיתונות מיום 11.2.2007 גינתה לשכת עורכי הדין התבטאויות פומביות של אנשי יחסי ציבור בענייני חקירות ומשפטים תלויים ועומדים. בהופעת הבכורה של פרקליט המדינה, עו"ד משה לדור, בפני ועדת החוקה, חוק ומשפט בכנסת קבל פרקליט המדינה על כך שחלק גדול מהמערכה המשפטית נעשה בידי יחצניהם של הנאשמים שמפיצים טענות סרק. ברם, יו"ר ועדת האתיקה של לשכת עורכי הדין, עו"ד דרור ארד-אילון, בירך על העסקת אנשי יחסי ציבור במשרדי עורכי דין, וראה בתופעה מתן הזדמנות שווה לחשיפה תקשורתית למשרדי עורכי דין מכל גודל. עם זאת, הדגיש ארד-אילון כי יש להקפיד על אינטרס הלקוח ועל החיסיון החל על יחסי עורך דין-לקוח. ארד-אילון, לעיל ה"ש 44.

49 לימור זר-גוטמן “חובת עורך הדין לא להטעות את בית המשפט” עיוני משפט כד 413 (2001).
50 NORMAN DENZIN & YVONNA S. LINCOLN, HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH 3 (2000).

51 ROBERT E. STAKE, THE ART OF CASE STUDY RESEARCH 45 (1995)

לפי אחת הטענות המרכזיות במחקר האיכותני, ראיונות עומק עם נושאי התפקידים המרכזיים במערכת הנחקרת משמשים שיטה מתאימה לתיאור הליכים חברתיים והבנתם יותר משאלונים סטטיסטיים⁵². נוסף על זה, חשיפת הנרטיב העולה מתוך ניתוח הטקסטים הכתובים תורמת במיוחד לביאור מצבי עמימות, מתח ודילמות. לכן מתאימה גם שיטת מחקר איכותנית זו לניתוח השיח שבין עורכי הדין הפליליים ובין התקשורת. לצורך המחקר רואיינו 32 עורכי דין; מחציתם מהפרקליטות ומחציתם מהמגזר הפרטי⁵³. מחציתם של המרואיינים מכל קבוצה הם בעלי ותק מקצועי רב (20 שנים ויותר), ומחציתם פעילים בתחום הזה פחות משנים־עשרה שנים. המדגם מאפשר עמידה על השינויים שחלו בעמדותיהם של עורכי דין העוסקים בפלילים בנושא התקשורת באמצעות חשיפת ההבדלים הבין־דוריים ובדיקת ההבדלים הנובעים מההשתייכות למגזר הציבורי או הפרטי. עורכי הדין העובדים בפרקליטות התראיינו בעילום שם על מסכת קשריהם עם העיתונות בשל מגבלות תקנון שירות המדינה (תקשי"ר) החלות על התבטאויותיהם בציבור של עובדי המדינה⁵⁴. עורכי הדין נשאלו על תפיסתם את משימת התקשורת בבית המשפט, על הערכתם את סיקור ענייני המשפט בתקשורת הישראלית ועל האסטרטגיות התקשורתיות שהם משתמשים בהן במהלך ניהול המשפט. בנוסף, נותחו כל פסקי הדין של בתי המשפט לסוגיהם ברחבי הארץ שניתנו מאז קום המדינה ועד שנת 2008 ועסקו בהתנהלותם של עורכי הדין והמשטרה בתקשורת. פסקי דין אלה אותרו בהסתמך על חיפוש במאגרי המידע "תקדין" ו"נבו" ובאתר הרשמי של הנהלת בתי המשפט⁵⁵. בסך הכול נותחו 20 פסקי דין בנושא זה.

ד. ממצאים

ניתוח השיח בין עורכי הדין לתקשורת יתבסס על מיפוי ההבדלים באופן שבו עורכי הדין הפליליים הצעירים והוותיקים, הממסדיים והפרטיים תופסים את התנהלותם ותפקידה של התקשורת המסקרת את המשפט. בנוסף, תיערך השוואה בין התנהלותם התקשורתית של עורכי הדין לסוגיהם ובחינת יחסה של הפסיקה לאסטרטגיות אלה. הניתוח יתבסס על שלושה אדנים:

- 52 אשר שקדי מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה ויישום 35–36, 45 (2003).
 53 לצורך מאמר זה יובאו אך ורק עמדותיהם של עורכי הדין הפליליים שהשתתפו במחקר.
 54 סעיף 42.525 בתקשי"ר מתיר רק לעובדי מדינה שהוסמכו לכך בידי השר הממונה למסור מידע לעיתונאים.
 55 www.courts.gov.il (נבדק לאחרונה ב־10.6.2010).

“הפרקליט כדובר”

- (א) זיהוי מוקדי הביקורת של עורכי הדין העוסקים בפלילים על סיקור המשפט בתקשורת הישראלית בהשוואה לטענות המחקר בעולם בנושא זה⁵⁶, וניתוח תפיסת תפקיד העיתונות בבית המשפט בכל אחת מקבוצות משתתפי המחקר.
- (ב) ניתוח השוואתי של האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין העוסקים בפלילים ומידת נכונותם להתאים את התנהלותם לדרישות התקשורת.
- (ג) ניתוח יחסה של הפסיקה בישראל לאסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין העוסקים בפלילים.

1. הביקורת של עורכי הדין על סיקור המשפט בתקשורת הישראלית

בפרק זה יוצגו עמדותיהם של עורכי הדין העוסקים בפלילים בנוגע למאפייניו הכוללים של סיקור המשפט ב“עיתונות החדשה” בעידן המסחר והמדורג, ובנוגע לתפקיד התקשורת המסקרת את המשפט.

1.1 אי-הדיוק והממד הסנסציוני

יותר מכל עורכי הדין העוסקים בפלילים שהשתתפו במחקר זה, לתובעים הוותיקים יש הביקורת החריפה ביותר על הטיותיה המקצועיות של התקשורת לכיוון אי-הדיוק, השטחיות והסנסציה. התובעים הוותיקים מפקפקים באמינות הדיווח בתקשורת, וקובלים על כך שהגשת תלונות למערכות העיתונאים בשל אי-דיוק בדיווח לא זכו לרוב למענה וגם לא חוללו שיפור בסיקור.

שלא כתובעים הוותיקים, הסנגורים הוותיקים נוטים להשלים עם הפגמים בדיווח העיתונאי, הנובעים מחוסר דיוק, משטחיות ומסנסציה ורואים בהם הכרח לא יגונה, ועל כן אינם נוהגים להתלונן בפני מערכות העיתונאים ומועצת העיתונות על חוסר דיוק בדיווח. שלא כתובעים הוותיקים, הם אינם חשים במשבר אמון כולל במוצר התקשורת, אך גם להם ביקורת על התופעה. ייתכן שבמערכת החוק, יותר מבשוק הפרטי, רווחה לאורך שנים תפיסת התפקיד הקלאסי של העיתונות כ“רשות הרביעית”, הניטרלית-אובייקטיבית, התורמת לפיקוח על שלוש הרשויות האחרות של השלטון. אף שהתובעים הוותיקים למדו על בשרם כי התקשורת העכשווית רואה אידאלים עיתונאיים אחרים כחשובים יותר מאשר הדיוק וההעמקה, הם מצפים מהעיתונאים ליישם אתוס מקצועי זה. נראה שהתובעים הוותיקים נמצאים בשלב ביניים, בין תפיסת התקשורת כמקצוע בעל אידאלים חברתיים לבין התפיסה הביקורתית הרואה בה תוצר של לחצים פוליטיים וכלכליים.

מנגד, התובעים והסנגורים הצעירים הדגימו דרכים לניצול הטיותיה המקצועיות של התקשורת לעבר השטחיות והסנסציה לתועלתם האישית ולטובת מערכת החוק. אחד התובעים הצעירים סבור כי הממד הסנסציוני מייצר לעתים סיקור חיובי על רשויות החוק: "הגשת כתב אישום נגד פדופילים באינטרנט מעורר כלפינו יחס חיובי, כאילו ירדנו מהאולימפוס"⁵⁷.

יותר מעמיתיהם הצעירים בתביעה, הסנגורים הצעירים מביעים השלמה מלאה עם הסנסציה בדיווח התקשורתי. עורכת דין העובדת בסנגוריה הציבורית מגלה הבנה גם כלפי המיזוג המעורר ביקורת בין חדשות הפשע לבין הבידור ("Infotainment")⁵⁸ שבמהלכו מתראיינים אסירים לשעבר בתכניות אירוח קלילות, וטוענת כי מצרף זה דווקא תורם להגנתם של נאשמים ומשרת את האינטרסים שלהם: "התקשורת הפכה עולם פלילי לנגיש. משפחת אבוטבול ואלפרון, משפחות פשע שהפכו לידוענים. לנו כסנגוריה ציבורית טוב שלא ייראו כמפלצות. מכניסים אותם לקונצנוזס. לחברה לא בטוח שזה טוב"⁵⁹.

1.2 חוסר באובייקטיביות בדיווח והיעדר אתיקה עיתונאית

כל עורכי הדין שהשתתפו במחקר מבחינים בסיקור לא אובייקטיבי של המשפט ובהבעת דעה ברורה המובלעת גם בסיקור העובדתי של המשפט. הם נחלקים בדעתם לטובת איזה מהצדדים התקשורת מתגייסת בזמן המשפט ובנוגע לחומרתה של הטיה מקצועית זו. בניגוד למחקרים הקובעים כי העיתונות מאמצת את ערכי ה"לחימה בפשע" של התביעה⁶⁰ ומפרסמת בהרחבה את טענותיהם של המקורות הרשמיים במערכת החוק והמשפט, התובעים הוותיקים סבורים כי קיימת סימביוזה בין הכתבים לבין הסנגורים. ואולם בעיני התובעים הוותיקים, היעדר הניטרליות בסיקור המשפט הוא משני בחשיבותו לעומת אי־הדיוק בדיווח התקשורתי על המשפט. מנגד, התובעים הצעירים סבורים כי התגייסותה של התקשורת לשירות אחד מהצדדים במשפט ממניעים זרים, היא לב הבעיה בסיקור המשפט בתקשורת. גם הסנגורים הוותיקים מודאגים יותר מעמיתיהם, התובעים הוותיקים, מחוסר האובייקטיביות בסיקור העיתונאי, ומהיחסים הבעייתיים שבין העיתונאי למקורותיו.

57 ריאיון עם תובע צעיר (30.9.2007).

58 DARREN G. LILLEKER, KEY CONCEPTS IN POLITICAL COMMUNICATION 99 (2006).

59 ריאיון עם עו"ד מיכל עורקבי, סנגוריה ציבורית (9.5.2007).

60 HALTOM, לעיל ה"ש 10, בעמ' 158.

“הפרקליט כדובר”

הסנגורים הוותיקים טוענים להתמסרותה המוחלטת של התקשורת למערכת החוק. לדבריו של אחד מהסנגורים הוותיקים, הסימביוזה בין התקשורת למשטרה החדירה את הפוליטיקה להיכלי המשפט, וגרמה לפגיעה באמון הציבור במערכת המשפט:

“בשעה שהתקשורת דנה באורח פוליטי בעניינים המצויים בחקירה במשפט נוצרת גם התפלגות בדעת הקהל ביחס למשפט בהתאם להתפלגות הפוליטית. משעה שמערכת משפט נתפסת כשחקן במגרש הפוליטי גמרת אותה”⁶¹.

סנגור ותיק נוסף סבור כי התגייסות התקשורת למען המשטרה מעוררת את הפוליטיקאים לתגובות מתלהמות ולא ענייניות המטות את השיח הציבורי על המשפט: “מוקדם לדעת אם המלחמה בשחיתות ובתופעות אחרות העולות על סדר היום הציבורי, הנעשית באמצעות התקשורת ובתי המשפט, מהווה כיוון חדש לפעולה של החברה האזרחית, או שאינה אלא ביטוי לפופוליזם צדקני”⁶².

סנגורים ותיקים אחרים מקשרים ללחצי המדרוג את הבעת הדעה בתקשורת לטובתו של אחד הצדדים. הם סבורים כי התחרות הגוברת בין אמצעי התקשורת מביאה להעצמת הסיפור המשפטי בתקשורת ולנקיטת עמדה מגמתית בשל נימוקים כלכליים:

“כשהתקשורת חושפת סיפור משפטי בעזרת ‘טיפ’ שהיא מקבלת מעורך דין, היא מאמצת את הסקופ אל לבה ומקדמת אותו. זה הופך ל’בייבי’ שלה, ואז אמצעי התקשורת יסקר כל תזוזה, וגם יזום דיווחים, יזום ראיונות עם בני משפחה של הנפגע או של הנאשם. העיתון מתייחס למשפט באופן כמעט אישי כי זה חשוב לתפוצתו”⁶³.

סנגור ותיק אחר סבור כי טון סיקור המשפט בעיתונות מושפע לא רק מהתחרות בין כלי התקשורת, אלא גם מהאינטרסים של בעליו: “בתיקים של נבחרי ציבור וידוענים אחרים יש צפי ברור שיהיה אפשר למצוא עדות להתחשבות קודמת של העיתון עם החשוד או הנאשם. זה המניע שקובע את הנפח ואת טון הסיקור”⁶⁴.

בניגוד לדברי הסנגורים הוותיקים והמחקר המסורתי שמצא כי העיתונאים המסקרים את המשפט מייחסים אמינות גבוהה יותר למקורות הרשמיים במערכת החוק, הסנגורים הצעירים סבורים כי התקשורת המשפטית בעידן המסחור מקשיבה יותר לנאשם ומתמסרת

61 ריאיון עם עו"ד דב ויסגלס (15.8.2007).

62 ריאיון עם עו"ד אמנון זכרוני (14.8.2007).

63 ריאיון עם עו"ד דוד יפתח (28.4.2007).

64 ריאיון עם עו"ד יאיר גולן (6.6.2007).

במיוחד לנאשמים בעלי עצמה חברתית וכלכלית. ביקורתם של הסנגורים הצעירים על היעדר האובייקטיביות בסיקור העיתונאי מוגבלת. עם זאת, הם מצביעים על חולשה אתית אחרת של כתבי המשפט החמורה בעיניהם יותר מנכונותם לסקר באורח חד-צדדי פרשה משפטית. הסנגורים הצעירים טוענים שההסכם העכשווי הלא כתוב בין העיתונאים למקורותיהם, שעיקרו פרסום עמדה תומכת בקו ההגנה בתמורה למידע חדשותי שמספק הסנגור לעיתונאי, אינו כולל שמירה על חסיון מקורות⁶⁵. לדבריו של סנגור צעיר המרבה להופיע במשפטים הזוכים לסיקור נרחב בתקשורת, אף שהוא זוכה להבלטת עמדתו בתמורה למסירת מידע, הוא נפגע מהיחלשות המחויבות הבסיסית של העיתונאי: "מה שמפריע לי שהתקשורת רכלנית, לא שומרים על חסיון מקורות. מלשינים על המקור ואחר כך מכחישים. אני נאלץ להבליג כי אני לא אריב אתם. אני הרי צריך אותם"⁶⁶. היגדים דומים על האתיקה הירודה של העיתונאים נשמעו גם בראיונות עם סנגורים ותיקים⁶⁷.

מסיכום ההבדלים בין עמדותיהם של עורכי הדין הוותיקים והצעירים העוסקים בפלילים בשאלה על האובייקטיביות בסיקור התקשורת, ניתן לראות כי במהלך השנים השתנו העמדות בנוגע לאתוס מכוון זה בעיתונות. אמנם גם הסנגורים הצעירים מבחינים בפגמים האתיים בחוסר האובייקטיביות של התקשורת הישראלית, אך הם מודעים ליתרונות שהטיה זו מייצרת לצורכיהם. ממצאים אלה מלמדים על העמדות הפרגמטיות והנעדרות התלבטות אתית המנחות את האסטרטגיות התקשורתיות שהסנגורים הצעירים נוקטים לעומת יתר עמיתיהם שהשתתפו במחקר. סוגיה זו תיבחן שוב בהמשך הפרק.

יש לציין כי הדאגה מפני ירידה במחויבות הבסיסית שבין העיתונאי למקורותיו משותפת לסנגורים הוותיקים והצעירים. עניין זה לא עלה בשיחות עם התובעים שאינם, בדרך כלל, מקורות ישירים לעיתונאים בשל מגבלות התקשיר.

2. ממד הביקורת ותפקיד התקשורת בסיקור המשפט

כל עורכי הדין שהשתתפו במחקר רואים בממד הביקורת שבסיקור העיתונאי העכשווי את הגשמת ייעודה המקצועי של התקשורת. לעומת זאת, הטענות החריפות ביותר על הביקורת בסיקור המשפט נשמעה בראיונות עם התובעים הצעירים.

65 אתי אשד "עיתונאים חושפים מקורות" העין השביעית 33 (1.7.2001) www.the7eye.org.il (נבדק לאחרונה ב-10.6.2010).

66 ריאיון עם עו"ד יעקב שקלאר (29.4.2007).

67 הסנגורים הוותיקים ביקשו שדבריהם על היחלשות המחויבות של העיתונאים למקורותיהם יצוטטו בעילום שם.

“הפרקליט כדובר”

לתובעים הוותיקים הערכה רבה לאתוס תפקיד כלב שמירה, כלשונם, והם רואים בברכה את הביקורת בתקשורת. פרקליטת מחוז המרכז לשעבר, עו"ד נורית שניט, שעברה לדבריה מהפך אישי ביחסה לתקשורת, ציינה כי הביקורת על המשפט בתקשורת העכשווית היא מימוש האתוס העיתונאי הקלאסי המבקש לפקח על מערכות השלטון: “כשישבת בועדת זיילר⁶⁸ למדתי שבלי אילנה דיין, שכמובן קיבלה מידע מקציני משטרה, היה תיק פריניאן תיק גנוז [...] העיתונות חשפה את המתרחש בחדרים סגורים, וטוב שכך”⁶⁹. מקצת התובעים הוותיקים סבורים שהביקורת שטחית, ולעתים אינה נשכנית דייה. גם התובעים הצעירים מבטאים הערכה וכבוד לדימוי התקשורת ככלב שמירה של מערכת המשפט, אך מסתייגים מן הציניות בביקורת. תובע צעיר מדגיש שרמתה הנמוכה של העיתונות העכשווית אינה מאפשרת לה למלא את ייעודה החברתי לחשוף ולבקר את הכשלים האמיתיים של הממסד המשפטי:

“האתוס הדמוקרטי מחייב אותנו לעודד את העיתונות לבקר תמיד, להעמיד בספק כל החלטה, ואחת היא איזה גורם סמכות מפק איתה. אבל העיתונאי צריך להיות אמון על הנושא כדי לבקר. ביקורת על כך שאין עברת ביניים בין רצח להריגה מצריכה ידע משפטי נרחב שאין לעיתונאי. לגיטימי לעיתון לאמץ מדיניות משפטית ולקוות שלפרסום תהיה השפעה על אנשי מפתח בציבור. כל עוד מדובר בדעה שעשויה להעשיר את מקבלי ההחלטות זה גם לגיטימי וגם תורם לבית המשפט. אבל לנסות להשפיע בדרך של ‘השחרת שופטים’, זילות או שיבוש משפט זה לא לחץ לגיטימי”⁷⁰.

תובעים צעירים נוספים הביעו חשש מהשפעתה ההרסנית של ביקורת בסגנון זה על אמון הציבור במשפט:

“לעיתונאי אסור לשכוח שאם אין לו כבוד ליושרה של התובע, אין לתביעה ולו הגנה מזערית בציבור. העיתונאי חייב לחשוב על ההשלכות הציבוריות בטרם ישחז את העט”⁷¹.

68 ועדת בדיקה לבחינת מערכת אכיפת החוק בפרשת פריניאן והשוטר צחי בן-אור ז"ל – דו"ח הוועדה www.mops.gov.il/BP/OnTheAgenda/ZylerReport (נבדק לאחרונה ב-10.6.2010).

69 ריאיון עם עו"ד נורית שניט, פרקליטת מחוז המרכז בדימוס (13.8.2007).

70 ריאיון עם תובע צעיר (14.8.2007).

71 ריאיון עם תובע צעיר (8.5.2007).

מנגד, הסנגורים הוותיקים והצעירים כאחד רואים רק ברכה בביקורת הנשמעת בתקשורת כלפי מערכת המשפט. יש המצפים לביקורת נשכנית יותר. סנגורית צעירה קוראת לשחרר את התקשורת מכבלי האתיקה העיתונאית:

“אין ביקורת מספקת על התנהלות העדים. שיגידו משהו כמו ‘התובע החטיא מטרה’. בסיקור החדשותי צריך גם אמירה אישית ביקורתית של העיתונאי, לא צריך יותר הפרדה בין דעה לעובדה; שיהיה סיקור יותר יצירתי. צריך לצאת מהשבלוניות. אבל העיתונאים מפחדים, כנראה”⁷².

אם כן קיימת תמימות דעים בקרב התובעים הוותיקים וכל הסנגורים שלפיה הביקורת בתקשורת על המשפט היא חלק מהותי מתפקידה של התקשורת בסיקור המשפט ואחד מצוויה המקצועיים. לעומתם, התובעים הצעירים מתנגדים לסגנון הביקורת בתקשורת ומודאגים מהשלכותיו על הציבור. הסנגורים הצעירים רואים אפשרות לשימוש בחיפוש העיתונאי אחר ממד ביקורתי בסיקור לטובתם, כדי לנגח את הצד שכנגד במהלך ניהול המשפט. לצד פערים אלה שהתגלו בין עמדות עורכי הדין הפיליפיים לציפיותיהם מסיקור המשפט בתקשורת, מתגלים הבדלים גם בתפיסת תפקידה של התקשורת בסיקור המשפט בעידן שבו יורד אמוץ הציבור במוסד חברתי זה.

כל הסנגורים הוותיקים דוחים את הטענה כי תפקידה של התקשורת הוא לבצר את אמוץ הציבור במערכת המשפט. תמימות הדעים בשאלה זו מבדילה את הסנגורים הוותיקים מהתובעים הוותיקים שמקצתם מצפים עדיין מהתקשורת למלא תפקיד זה. הבדל זה נשמר גם בין עמדות התובעים והסנגורים הצעירים שהשתתפו במחקר. ייתכן שההבדל העקרוני בין משאלת לבה של התביעה לבין ציפיותיה של ההגנה מהתקשורת נובע מכך שסוגיית אמוץ הציבור במערכת המשפט נוגעת יותר לתובעים מאשר לסנגורים פרטיים, שכן התביעה רואה את עצמה כחלק מהמסד המשפטי בישראל.

לסיכום, קהילת עורכי הדין מודעת ללחצי התחרות והמדורג המעצבים את התנהלותה של התקשורת הישראלית. עורכי הדין משלימים עם ה“סנסציונליזציה” בבחירת הנושאים לדיווח וביקור המשפט עצמו, ומבינים את לחצי המהירות והפישוט המגבילים את יכולתה של התקשורת לשקף מסרים משפטיים מורכבים. תפיסה ביקורתית זו מקלה את התנהלות השיח בין עורכי הדין לתקשורת.

עם זאת, יש הבדל בין תפיסת התקשורת של התובעים הוותיקים לבין תפיסת התקשורת של התובעים הצעירים ושל כלל קהילת הסנגורים הפרטיים. ציפיותיהם של התובעים הוותיקים מאיכות הדיווח המשפטי בתקשורת גבוהות יותר מציפיותיהם של כלל משתתפי

72 ריאיון עם עו"ד דורית גיטרמן (1.6.2007).

המחקר ותואמות את מודל עיתונות העבר. הבדל זה נובע כנראה מהיקף הניסיון בעבודה של התובעים הוותיקים עם התקשורת. לעומתם, הסנגורים הוותיקים צברו לזכותם שעות רבות של יחסי גומלין עם התקשורת. בשל התרחבות סיקור המשפט בתקשורת ופעילותה של דוברות משרד המשפטים, גם התובעים הצעירים, יותר מהתובעים הוותיקים, התנסו בקשרים פתוחים עם התקשורת כבר מראשית עבודתם בפרקליטות, ולמדו איך למזג בין התנהלות משפטית ותקשורתית. זאת ועוד, התובעים הצעירים נחשפו אך ורק לדגם “העיתונות החדשה”⁷³ ולאופן שבה היא מסקרת את מערכת המשפט. הם צמחו בסביבה תקשורתית זו, ולכן ביקורתם מצומצמת יותר מביקורתם של עמיתיהם הוותיקים. בדומה לסנגורים, התובעים הצעירים גם מצביעים על הדרך שבה יכול עורך הדין לצאת נשכר ממאפייני הרדידות והסנסציה שבסיקור התקשורת.

על כן השילוב בין הפתיחות היחסית לתקשורת והבנת צופן התפעול של עיתונות ההווה משותפת לתובעים הצעירים ולסנגורים הוותיקים. עם זאת, יותר מאשר רוב משתתפי המחקר, התובעים הצעירים מגלים חשש מההשלכות של הביקורת על המשפט בתקשורת על הציבור. מכאן שנראה ששיתוף הפעולה של התובעים הצעירים עם התקשורת נובע מחשש מעצמתה ולא רק מהשלמה עם מאפייניה. בשל חשש זה, ובייחוד בשל דאגת התובעים מהירידה באמון הציבור במערכת המשפט, נטו תובעים אלה גם לבטא משאלת לב מהתקשורת לבצר את מעמדו של בית המשפט וגם לתגבר את אמון הציבור בו.

3. האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין בישראל

נוכח העניין הגובר של התקשורת בהליכים המשפטיים והפיכתו של סיקור המשפט לדעתני וביקורתי כנגד הצדדים המעורבים בו, גברה התחושה בקרב עורכי הדין שתפקידם מחייב גם פעילות בזירה התקשורתית. מאז התירו כללי האתיקה של לשכת עורכי הדין בישראל את הופעותיהם של עורכי דין בתקשורת, גבר השימוש שעושים עורכי הדין העוסקים בפלילים הן באסטרטגיות תקשורתיות גלויות והן בהתנהלות תקשורתית סמויה מהעין.

באורח גלוי הפכו הסנגורים את מסדרונות בית המשפט לבמה למאמצייהם לעורר חמלה כלפי לקוחותיהם, והם מעניקים ראיונות מגיבים או יזומים לכל אמצעי התקשורת כולל העיתונות הכתובה, המשודרת והדיגיטלית. באופן סמוי מנהלים סנגורים שיחות רקע עם פרשנים משפטיים כדי לעודד כתיבת מאמרים התומכים בעמדתם, ומדליפים מידע בלעדי לאחד מכלי התקשורת על טענות חדשות של ההגנה ופרטים על הסדרי טיעון טרם שהוצגו בפני השופטים. הדלפות אלה נועדו לתגבר את מחויבותו של כלי התקשורת לפרסם באופן חיובי את קו ההגנה של הנאשם. לעתים מנצלים הסנגורים את הנטייה בתקשורת לפרסם

73 PERI, לעיל ה"ש 11.

השערות פורחות (ספקולציות) על האירועים הצפויים בהליכים המשפטיים, ומדליפים מידע מגמתי על הצפוי בהליך המשפטי. כך יוצר הסנגור קרקע נוחה ליצירת סחרירים שנועדו להיטיב את תדמית לקוחותיהם בתקשורת⁷⁴.

בשנים האחרונות התרחבו מאמצי הסנגורים לתגבר את הסימביוזה עם העיתונאים, ומקצתם מדליפים עוד לפני פתיחת המשפט חומרים שנצברו במהלך החקירה המשטרית, תמלילי חקירות וצילומי וידאו. קבלת חומרים אלה נתפסת בתקשורת כסקופ משפטי וכניצחון נקודתי בקרב על המדרוג.

החל מאמצע שנות התשעים הרחיב גם משרד המשפטים את שירותי מחלקת הדוברות⁷⁵ המספקת מידע שוטף על המשפטים המתנהלים בבית המשפט ומשיבה לפניית עיתונאים. דוברות משרד המשפטים מספקת כתבי אישום ומסמכים משפטיים נוספים מטעמה לעיתונאים לאחר שהוגשו לבית המשפט ומאפשרת ראיונות עם התובעים בסוף המשפט ולעתים גם במהלכו. בנוסף, לעתים התובעים ממריצים את המתלוננים או את משפחות נפגעי העברות הפליליות שבמרכז כתבי האישום להתראיין לתקשורת כדי לעורר הזדהות ציבורית רגשית עם עמדת הפרקליטות.

במישור הסמוי, גם דוברות משרד המשפטים מקיימת שיחות רקע שאינן לייחוס עם העיתונאים המסקרים כדי להסביר החלטות שנויות במחלוקת. הדוברות גם מתגמלת את הכתבים המביעים תמיכה בעמדת התביעה בכך שהיא מספקת מידע בלעדי לעיתונאים אלה. בדרך זו, בעזרת מסירת המידע באורח סמוי, יוצרת התביעה סחרירים בדעת הקהל לטובתה. שיטה נוספת לעריכת סחרירים באמצעות התקשורת מצריכה קבלת אישורים מראש ממקבלי החלטות בכירים במשטרה ובמשרד המשפטים. לעתים מודלף מידע בלעדי לפרסום לאחד מכתבי הפלילים או המשפט במטרה לקדם מהלך חקירתי, ללא ידיעתו של העיתונאי על מגמת ההדלפה.

במישור הלא מוסדי, מאמצע שנות האלפיים גבר זרם ההדלפות מהליכה של מערכת המשפט, מהשופטים ומהתובעים, ועקב כך התפרסמו סיפורים מרעישים על חילוקי דעות בפרקליטויות והתמקחויות בין שופטי בית המשפט העליון בזמן כתיבת פסקי דין⁷⁶. בפרק הבא נדון בנפרד באסטרטגיות התקשורתיות של התובעים והסנגורים בשל הקושי להשוות ביניהם. זאת, משום שהתובעים הם עובדיו של משרד המשפטים, ומתוקף תפקידם

74 בתקשורת הפוליטית משמש המושג "ספין" לתיאור ניסיון להחדרת מידע חד-צדדי לתקשורת כדי להשפיע על דעת הקהל בנושא הנדון בזירה הציבורית או להסיט את הדיון לנושא אחר. ראו: LILLEKER, לעיל ה"ש 58, בעמ' 194.

75 עד לשנת 1996 שימשה דוברת אחת כממונה על דברור משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט. כיום מונה מצבת מחלקת הדוברות במשרד המשפטים שמונה עובדים.

76 נעמי לויצקי העליונים: בתוככי בית-המשפט העליון 13–15, 103–104 (2006).

“הפרקליט כדובר”

חלות עליהם מגבלות התקשי”ר ביחסיהם עם התקשורת. בנוסף, את יחסיהם עם התקשורת מנתבת דוברות משרד המשפטים. לעומתם, הסנגורים שהשתתפו במחקר משוחררים מכבלים ממסדיים אלה. בשל כך לתובעים ולסנגורים הופנו שאלות שונות, וניתוח הראיונות יוצג בנפרד. בסוף פרק זה יובאו גם עמדות הפסיקה בנוגע לאסטרטגיות של עורכי הדין הפליליים.

4. תובעים ותיקים וצעירים

מגבלות התקשי”ר האוסרות מגע ישיר בין התובעים לבין התקשורת הפכו את הדוברות למנגנון המרכזי לשימוש באסטרטגיות תקשורתיות לקידום עמדת המדינה במשפט. ההבדלים בין עמדות התובעים הוותיקים לבין עמדותיהם של התובעים הצעירים בנוגע לתפקודה של הדוברות, בנוגע לאסטרטגיות התקשורתיות של יתר הצדדים במשפט ובנוגע למגבלות התקשי”ר על הופעות התובעים בתקשורת מלמדים על השינוי שהתחולל במידת החשיבות המיוחסת לפעילות התקשורתית בממסד המשפטי.

4.1 הערכת מדיניותו התקשורתית של משרד המשפטים

לכלל התובעים, צעירים וותיקים כאחד, ביקורת על דוברות משרד המשפטים שאינה יוזמת דייה, ושהתנהלותה אטית וממסדית אף שמולה ניצבת תקשורת זריזה וצינית. ברם, החשיבות שמייחסים התובעים הצעירים לתפקודה של הדוברות והציפיות המקצועיות ממנה גדולות יותר. דומה שהמדיניות התקשורתית של משרד המשפטים היא בנפשם של צעירי הפרקליטות, והם משתמשים במילים חריפות יותר מעמיתיהם הוותיקים בהבעת הביקורת על דוברות משרד המשפטים: “דרגת שביעות הרצון מהדוברות שואפת לאפס”⁷⁷. שלא כמו התובעים הוותיקים, שאינם חשים שהם ב”מלחמה” עם הדובר ומגלים הכנה לקשייו, התובעים הצעירים מדגישים כי הדוברות בולמת יוזמות הבאות מהשטח:

“לאורך אחד המשפטים המסוקרים שבהם ספגה התביעה ביקורת מזעזעת בתקשורת, ניסיתי לדחוף את הדוברות לאקטיביות. הצעתי ליזום כתבות רקע על המצב בעיר שבה התרחש הפשע המדובר. הצעתי כתבה שתסביר למה עדים חוששים לחייהם, ולתקוף את הסחבת במימוש התכנית להגנת עדים. הדוברות ‘עלק’ מבינה תקשורת, ואומרת לנו שצריך תשובות קצרות

77 ריאיון עם תובע צעיר, לעיל ה”ש 70.

ולא כתבות רקע. אבל נראינו רע, ואם היו נותנים לנו להסביר, לפחות היינו מרגישים שניסינו⁷⁸.

תובעים צעירים אחרים מחמירים עוד יותר, ומגדירים את הדוברות "מכשלה". הם ממליצים על עבודה תקשורתית מאחורי גבו של הדובר: "צריך לסמם את הדובר. מצד אחד לשמור אותו בתמונה כמו פוליטרוק, שלא ייעלב, ומצד שני לעבוד מאחורי גבו"⁷⁹. יותר מהתובעים הוותיקים, התובעים הצעירים קוראים לשינוי התפיסה הבסיסית של תפקיד התביעה בזירה הציבורית:

"צריך להבין, אנחנו צד בתיק ומותר לנו להיות 'nasty'. אין אובייקטיביות בעולם. תפיסת העולם בפרקליטות המדינה היא שעלינו להיות לעולם הגונים, ולא לחשוב על טקטיקה. זו טעות. המדינה היא צד במשפט וצריך לקדם את ענייניה. מותר לנו לתפוס עניין ציבורי, ולפרסם עדים שנוחים לנו למטרה הסופית. לו היה המשפט מערכת סגורה בחברה זה היה מוצדק, אבל אנו חיים מאמון הציבור ולא נקבל לגיטימציה בלעדיו"⁸⁰.

4.2 מגבלות התקשי"ר בנוגע לפעילות התובעים בתקשורת

התובעים הוותיקים סבורים כי צריך לשנות את כללי התקשי"ר האוסרים קשרים ישירים בין התובעים לתקשורת, ולבטל את איסור ההפצה היוזמה של חומר ראיות לתקשורת. להערכתם, השינויים המוצעים לא יפגעו בזכויותיו של הנאשם. פרקליטת מחוז המרכז לשעבר, עו"ד נורית שניט, סבורה כי יש להגמיש את המגבלות: "הייתי נותנת לתובע להתראיין בזמן משפט. הייתי מפרסמת גם יותר מסמכים מחומר הראיות, אבל רק לאחר שהוגשו לבית המשפט"⁸¹. עמדה זו זכתה לתמיכה רחבה בקרב התובעים הוותיקים. אחת התובעות הוותיקות סבורה כי בשל הפעילות התקשורתית הנמרצת של סגורים המוסרים לעיתונאים קלטות וידאו מחומר החקירה, אין לשבת בחיבוק ידיים, אלא לפעול לשינוי החוק: "חשוב לבטל את הסעיף בחוק שלפיו צריך לפנות לבית משפט כדי לאשר מסירת

78 ש.ם.

79 ריאיון עם תובע צעיר (3.8.2007).

80 בראיונות שקיימנו לצורך המחקר, לא התייחסו הסגורים לנקודה זו כשנשאלו על האסטרטגיות התקשורתיות של התביעה. עם זאת, בריאיון מאוחר יותר לתקשורת אמר עו"ד אמנון זכרוני כי "גישת הפרקליטות היום הרבה יותר מיליטנטית, בלי ספק, והפן האישי תופס מקום גדול יותר ממה שהיה צריך". אלה לוי וינריב "הפרקליטות היום הרבה יותר מיליטנטית" גלובס – גלובס סופ"ש, 21.01.2010, 10.

81 ריאיון עם עו"ד שניט, לעיל ה"ש 69.

“הפרקליט כדובר”

קלטות. כך יהיה גם לי מענה למניפולציות התקשורתיות של הסנגורים⁸². רוב התובעים הוותיקים הסכימו שצריכים לאפשר להם לכתוב מאמרי תגובה בתקשורת אם הפרקליטות מותקפת: “אני סבורה שאם אני מסוגלת לסכם מאות עמודים של חומר ראיות מורכב ומשמעותי לקביעת התוצאה של ההליך המשפטי, אני מסוגלת גם לכתוב 300 מילים לעיתון ולהסביר את עמדתנו”⁸³.

התובעים הצעירים, יותר מעמיתיהם הוותיקים, רוצים להגמיש את מגבלות התקשי”ר ולהתראיין לתקשורת בכל שלב משלבי המשפט, ולמסור מסמכים מתוך חומר הראיות לפרסום בתקשורת.

4.3 הערכת האסטרטגיות התקשורתיות של השופטים, המשטרה והסנגורים

כלל התובעים ערים לפעילות התקשורתית הנמרצת של השופטים מאחורי הקלעים, ומצביעים על האינטרסים התקשורתיים הסמויים בהתנהלות השופטים באולמות הדיונים:

“השפיטה מתרפסת בפני תקשורת. הדליפו מלשכת השופטים לתקשורת שצפויה החלטה מעניינת באחד התיקים הפליליים, ואז כשהשופטים נוכחו שלא באה די תקשורת הם דחו ביום את מתן ההחלטה, כדי שתהיה נוכחות תקשורתית גדולה [...] כשנעשה לבסוף השימוע של ההחלטה השופט קרא ממש בהטעמה את הקטעים שרצה שיפורסמו בהבלטה בתקשורת”⁸⁴.

התובעים טוענים שיחסי הציבור של המשטרה יוצרים חוסר איזון קוגניטיבי בציבור:

“כשהמשטרה מעבירה תיק לפרקליטות הם מפרסמים את המלצותיהם ויוצרים ציפיות בציבור. אם לא נאמץ את מסקנות המשטרה נצא רע בתקשורת. הדברור המשטרתי יצא מכל פרופורציה במקרה של הנערה תאיר ראדה ז”ל. מסיבת העיתונאים שעשו, ההדלפות לעיתונאים בחוסר רגישות להשפעת הדברים על משפחות הנפגעים”⁸⁵.

ביקורתם של התובעים הוותיקים על האסטרטגיות התקשורתיות של הסנגורים חריפה עוד יותר ומצביעה על השלכות נרחבות על מעמד עורך הדין בחברה הישראלית: “הם פגעו בדימוי המקצוע כשמתראיינים חמש דקות לאחר שקיבלו תיק, ואומרים: ‘אין ראיות’, ‘מרשי

82 ריאיון עם תובעת ותיקה (18.6.2007).

83 ריאיון עם תובעת ותיקה (25.5.2007).

84 ריאיון עם תובעת ותיקה (1.5.2007).

85 ריאיון עם תובעת ותיקה, לעיל ה”ש 83.

חף מפשע', וברוב המקרים הלקוח מורשע בסוף. הם הפכו את עצמם ליחצנים חסרי אחריות"⁸⁶. לעומת התובעים הוותיקים, המבקרים את האסטרטגיות התקשורתיות של הסנגורים, התובעים הצעירים מזהים את הרציונל התקשורתי במניפולציות של הסנגורים ומצביעים על הצלחתם:

"כשאני יושב עם סנגור אני מזהה מתי הוא עומד לפנות לתקשורת, אבל לא אלך להקדים אותו. אני גם יודע שביום ו' אין מקום בעמודים הראשונים של החדשות, ולכן יום ה' הוא לא יום טוב להגשת כתבי אישום. אבל אני לא תמיד יכול לתאם את מועד ההגשה. לפעמים מסתיימים ימי המעצר, ואי אפשר לחכות עוד"⁸⁷.

לסיכום, ניתן להבחין בחשיבותה של הפעילות בזירה התקשורתית בעיני התובעים ובמיוחד בקרב התובעים הצעירים. למרות טענת התביעה כי היא נגררה לזירה התקשורתית כתגובה לפעילותם של הסנגורים, ולמרות הביקורת החריפה המוטחת בהתנהלות התקשורתית במגזר הפרטי, גם התובעים הצעירים מעוניינים להגביר את הסיקור התקשורתי בעזרת הסנכרון בין אירועים משפטיים לתקשורתיים. יתרה מכך, התובעים הצעירים מגלים גם נכונות להתרחק מתדמיתם המסורתית כקציניו של בית המשפט, מתוך התאמה ללחציה של התקשורת, כפי שיודגם בסעיף הבא.

4.4 שימוש בתקשורת לצורכי התביעה

רוב התובעים הוותיקים סבורים כי יש להשתמש בתקשורת לצורך הרתעת הציבור מביצוע עברות ולצורך הסברת עמדות התביעה. עם זאת, הם מתנגדים לניסיון להשפיע על שיקול הדעת של השופטים באמצעות פרסומים בתקשורת, וטוענים כי שימוש גלוי בתקשורת כדי להשפיע על ההחלטה השיפוטית עלול להביא לתוצאות הפוכות מהמקווה: "הכרעת הדין של ח"כ רמון זה 'הפוך על הפוך'. זה מגרש שאסור להיכנס אליו, כי לא תדע איך תשפיע. זה הימור מסוכן ופגיעה ברמת השליטה שלך על הדיון המשפטי"⁸⁸. רק תובעת ותיקה אחת ציינה במפורש שהיא פונה לתקשורת לצורך השפעה על שיקול הדעת השיפוטי:

86 ריאיון עם תובעת ותיקה, לעיל ה"ש 82.

87 ריאיון עם תובע צעיר (30.5.2007).

88 ריאיון עם תובעת ותיקה, לעיל ה"ש 84.

“הפרקליט כדובר”

“אני פונה לתקשורת כשחומר הראיות בעייתי; תיקים ‘מתים’ שצריך לעזור להם בהעלאתם על סדר היום בתקשורת. אני מזכירה לשופטים באמצעות התקשורת שמדובר, למשל, במשפחת פשע. במקרה שכזה ההשפעה על התנהגות השופטים מיידית ממש. לדוגמה, בעקבות הפרסומים הרבים שהזכירו כי הנאשמים בפרשת רצח הנער רענן לוי ז”ל הם הבנים הצעירים של משפחת הפשע אבוטבול, הוארך באורח נדיר מעצרו של עד שסירב להעיד”⁸⁹.

עם זאת, למרות ההתנגדות הכללית לניסיון להשפיע באמצעות התקשורת על ההכרעה המשפטית, התובעים הוותיקים רואים בניסיון להשפיע על רמת הענישה ניסיון לגיטימי. הם עושים זאת בעזרת החשיפה לתקשורת של משפחות הנפגעים:

“ישבתי עם אמה של נערה שנרצחה, ושאלתי: ‘את רוצה שנשיג עונש חמור? בכל פעם שאני אגיד לך – תתראייני’. וזה פעל. אני לא כמו סנגור שרוצה להופיע בעצמו, ורב עם הסנגורים האחרים והנאשמים על ‘זמן מסך’. אני סבורה שאם נפגע בוכה בטלוויזיה זה יותר אפקטיבי מההסבר שלי”⁹⁰.

אף על פי שהתובעים הצעירים לא תומכים בשימוש במשפחות הנפגעים כדי להשפיע על החלטות השופטים, הם מדגימים יותר מעמיתיהם הוותיקים אפשרויות לשימוש בתקשורת לצורכי התיבה, וקוראים להתאמה לצורכי התקשורת. אחד התובעים הצעירים מספר כיצד ניצל את התקופה שבה היה צו איסור פרסום על פרשה כלכלית גדולה לשיחות רקע עם עיתונאים ולתיאום הפרסום הצפוי בכל כלי התקשורת, ובכך זכה להוביל בזירה התקשורתית. שלא כעמדת התובעים הוותיקים, התובעים הצעירים סבורים כי עדיף לבחור מדי פעם בפעם כלי תקשורת אחד ולספק לו מידע בלעדי, וכך ליצור מחויבות שתבטיח סיקור אוהד. אחד התובעים הצעירים סבור כי ב”תקשורת החדשה” הבלעדיות מייצרת סימביוזה בין רשויות החקירה לבין עיתונאי ופועלת לטובת הפרקליטות. הוא עצמו צפה במעורבות של עיתונאי ידוע באחת החקירות: “אחרי הכתבה שפרסם על סמך המידע שנתנו לו, שמנו האזנת סתר על המעורבים בפשע והתקדמנו מאוד. הוא שימש עוזר למשטרה, ולא בטוח שידע שמשתמשים בו”⁹¹. יש לציין כי התובעים הצעירים אינם מוטרדים מניצול עיתונאים שלא בידיעתם לצורכי מערכת החוק. ההשלמה עם השינויים בכללי המשחק

89 ריאיון עם תובעת ותיקה (25.5.2007).

90 ריאיון עם תובעת ותיקה, לעיל ה”ש 84.

91 ריאיון עם תובע צעיר (1.8.2007).

התקשורתיים וההתייחסות המקלה לסוגיות אתיקה במהלך השימוש בתקשורת משותפת להם ולסנגורים הצעירים, כפי שיודגם בהמשך.

5. סנגורים ותיקים וצעירים

קצב כניסתם של הסנגורים לזירה התקשורתית אינו אחיד ותלוי בעמדות המוצא בנוגע ליחסי הגומלין הראויים בין עורכי הדין לתקשורת. המהפך התפיסתי והתרבותי שהתחולל בקהילת הסנגורים ביחס לתקשורת תואר על ידי סנגור ותיק:

“בתרבות הישראלית שלפני העידן התקשורתי בלטו ערכים של תרבות מרכז אירופית שבה הייתה הצנעה ערך מועדף. שלטה בכיפה תפיסה קונספירטיבית שלפיה ה'שקט' טוב לעסקים ולחיים אישיים, בעוד 'הפרהסיה' הייתה דבר מגונה. מכאן התגבשה הנורמה שלפיה אדם 'הגון' לא 'מתעסק' עם עיתונאי. בסביבה העסקית רווחה האמירה: 'אותנו לא תראי אף פעם אחת בעיתון'. אי-פרסום נחשב מעלה גדולה. היום מי שידבק באמירה שכזו, אייעץ לו מיד לקחת יועץ תקשורת. כשנוצרה תחושה שיש להתחיל את המשחק עם התקשורת המעגל רק הלך והתרחב, השמים הם הגבול; ואז התגלו שחקנים אופנסיביים ואקטיביים יותר שטעמו טעם מתוק של פרסום והתמכרו לו”⁹².

סנגור ותיק אחר מצביע על ההתרחבות הכמותית של קהילת עורכי הדין כורז להתקרבות לתקשורת ובוחר בדימויים המוכרים לו מתחום עיסוקו:

“עורכי דין צעירים רעבים לצאת ממעגל האנונימיות ולהפוך למוכרים וצריכים להילחם מלחמת הישרדות. גם סנגורים ותיקים נגררים לכך, שלא תהיה תחושה שנעלמו. זה די דומה למתרחש בסצנת הפשע. העבריינים הוותיקים צריכים לבצע פשע ולא, יחשוב עולם הפשע שפרשת לקצבאות”⁹³.

מנגד, עורכי הדין הצעירים מהשוק הפרטי משוחררים מעכבות העבר ומהביקורת באשר להפיכתם של עורכי הדין לשחקנים בזירה התקשורתית. הם מדווחים שבמידה רבה בחרו

92 ריאיון עם עו"ד דב ויסגלס, לעיל ה"ש 61.

93 ריאיון עם עו"ד גולן, לעיל ה"ש 64.

“הפרקליט כדובר”

במקצוע עריכת הדין בהשפעתן של סדרות דרמה משפטיות בטלוויזיה⁹⁴. משם ספגו את דימויו של עורך הדין כ”כוכב תקשורת” הנלחם למען זיכוי של לקוחו בזירה המשפטית ובדעת הקהל. סנגורית צעירה הצביעה על קשר ישיר בין דימויו של הפרקליט בסדרות האמריקניות לבין תפיסתה את תפקידו של עורך הדין העכשווי בישראל: “גדלתי בפריפריה על סדרות טלוויזיה כמו ה’מרון אחרי הגלימה’ ו’פרקליטי L.A.’. היה ברור לי שאהיה כמו עורכי הדין על מדרגות בית המשפט האמריקני, לבושה בחליפה שחורה, חולצה לבנה, נלחמת בחירוף נפש להגנת לקוח מול מצלמות טלוויזיה”⁹⁵.

נקודות מוצא שונות אלה בנוגע לשימוש בתקשורת במהלך המשפט מעצבות גם את ההבדלים המתגלים בדיון בנסיבות לפנייה יזומה לתקשורת ואת הפערים בהערכת התועלת והנוק של אסטרטגיות תקשורתיות בזמן המשפט.

5.1 נסיבות לפנייה יזומה לתקשורת

הסנגורים הוותיקים חוששים מפנייה יזומה לתקשורת בראשיתו של משפט. מקצתם טוענים כי הפרסום בתקשורת תמיד מזיק לנאשם. על כן בתחילתה של פרשה משפטית הם נוקטים רק אסטרטגיה של מגננה שנועדה להשיב מלחמה שערה לפרסומי המשטרה⁹⁶.

יש לשים לב כי בניגוד לתובעים, המתארים את כניסתם לתקשורת כמהלך נגרר אחרי הסנגורים, הסנגורים טוענים כי כניסתם לתקשורת היא תגובה לפעילות התקשורתית של מערכת החוק. מתחוויר כי גם התובעים וגם הסנגורים הוותיקים חשים עדיין בצורך להצדיק פנייה יזומה לתקשורת, ולכן מגלגלים את האחריות על הצד השני. הם עדיין חשים התלבטות אתית בנוגע להופעותיהם בתקשורת.

שלא כסנגורים הוותיקים, הסנגורים הצעירים סבורים כי יש ליוזם סיקור תקשורתית מלכתחילה ולנהל את המשפט במקביל בזירה המשפטית ובזירה הציבורית. עורך דין המשמש יועץ תקשורת טוען שבתיקים אזרחיים כדאי לפנות לתקשורת כבר בהליכים המקדמיים:

94 טענה זו נשמעה גם בראיונות עם תובעים צעירים ועולה גם מכתבתו של חיים ביאור, לעיל ה”ש 2.

95 ריאיון עם עו”ד פנינת ינאי (26.5.2007).

96 טענה זו סותרת את טענותיהם של יחצני המשפט בארצות-הברית כי גם במקרה של פרסום שלילי על הנאשם, שמקורו במשטרה או בפרקליטות, עדיפה שתיקת הסנגור בתקשורת מתגובתו שתגביר את השיח החוץ-משפטי שפועל תמיד לרעת הנאשם. ראו: Maute, לעיל ה”ש 19; Wilkinson & Schulman, לעיל ה”ש 21.

“פעם היה עורך דין כותב, והיחצן היה מוציא הודעה לתקשורת. היום אני חכם. אני לא צריך הודעת דובר. יש בתביעה מבוא שמהווה תקציר. התקציר תקשורתי ביותר, ואם תקרא את זה נכון, זו בעצם הודעה לעיתונות. הרבה עורכי דין למדו את זה, ולכן תראי בעמוד ראשון של תביעה את המשפט ב'קליפת האגוז' שמהווה קריצה לתקשורת. העניין הוא שגם שופטים מתמקדים בזה, ולא ביתר 30 העמודים של התביעה”⁹⁷.

5.2 הערכת התועלת והנזק של אסטרטגיות תקשורתיות

אמנם הפנייה המתגוננת לתקשורת נתפסת לגיטימית, אולם הן הסנגורים הוותיקים והן התובעים הוותיקים מדגישים כי יש להיזהר משימוש נרחב וגלוי בתקשורת כדי לנסות להשפיע ישירות על השופטים. סנגורים אחדים בחרו לנתח את האסטרטגיות התקשורתיות של שר המשפטים לשעבר ח"כ חיים רמון במשפטו, ורואים בכך דוגמה לשימוש בתקשורת שהפך לחרב פיפיות, ולניסיון פסול לפלוש לטריטוריה של השופטים. לעומתם, הסנגורים הצעירים תומכים בפעילות תקשורתית יוזמת ורחבת היקף ומאמינים בכוחם של סחרירים בתקשורת להשפיע על החלטת השופטים. דוגמה להנעת סחרירים בפעילות המשפטית מדגים עורך דין שבעברו היה עיתונאי ועורך במקומון בתל-אביב. סנגור צעיר זה ייצג את משפחת נפגעי התאונה הקטלנית שבה גרם עורך הדין הבכיר, אביגדור קלגסבלד, ברשלנותו, למותם של אם צעירה ובנה בן ה-6. לדבריו, ניהל מסע תקשורתי שקרא למערכת המשפט להתעלם ממעמדו החברתי הבכיר של הנאשם, וסחף גם את ארגון משפחות נפגעי תאונות הדרכים. נציגי הארגון באו להפגין בשערי בית המשפט לתעבורה ביום פתיחת משפטו של עורך הדין קלגסבלד. לשיטתו, ניהל את האסטרטגיה התקשורתית על בסיס מסקנתו כי חל מיזוג מלא בין עולם התקשורת למשפט, והשופטים פוסקים תוך התחשבות בלחצי התקשורת: “צריך עורך דין שיהיה all around player – שיתמצא במשפט, בתקשורת ובפוליטיקה פנים ארגונית. עורך דין שאינו יודע לעשות שימוש נכון בתקשורת, שמשאיר מאבק רק לבתי המשפט, הוא רשלן”⁹⁸.

לבד מפערי העמדות בדבר השפעת סחרירים על השופטים, נתגלו פערים תלויי גיל גם בסוגיית ההיקף הראוי של ההתאמות הלשוניות לשפת התקשורת. סנגור ותיק סבור כי צריך לחפש אמירות מקוריות לתקשורת, ולא לעשות שימוש באמירות שחוקות: “אני מנסה להיות מקורי, בוחר במשפט אחד שאני מקדיש לו מחשבה. אני לא משתמש בהיגדים כמו 'הנאשם חף מפשע', ואני גם נמנע מלייחס לנאשם בעיות נפשיות, נמנע מלהסגיר מראש את

97 ריאיון עם עו"ד ויועץ תקשורת (4.9.2007).

98 ריאיון עם עו"ד זרי חזן (12.8.2007).

“הפרקליט כדובר”

קן ההגנה⁹⁹. סנגור נוסף, אף הוא מנוסה בהופעות בתקשורת, למד, לדבריו, כי תגובה לתקשורת חייבת להצטיין באיפוק וליצור בידול בין הסנגור לבין הלקוח: “רצוי שלא להתלהם בתקשורת, לא לתקוף שופטים ולא פרקליטות ולא להישמע כמו תקליט שחוק שאומר את הדברים שהלקוח אומר. לא להישמע חד-צדדי. לא מקבלים את זה בציבור”¹⁰⁰. בניגוד לעמדות אלה, הסנגורים הצעירים משוחררים מהחשש מכבלי הרטוריקה המקובלת בקרב עורכי הדין. הם מעדיפים לנצל את העניין התקשורתי בפשע ולהתאים עצמם לשפת התקשורת. סנגור צעיר מסכם ומסביר כי הקרבה המצטיירת ביניהם לבין הפושעים רק מקדמת את פרסומם האישי:

“עורכי דין הפכו לגיבורי תרבות. הם, למעשה, גשר בין העולם הנורמטיבי לעולם העברייני. מחד גיסא, חברי העולם הנורמטיבי חולמים בסתר לעשות מה שעושים חברי העולם העברייני, ומאידך גיסא, הם פוחדים. על כן הסנגור שקוע עד צוואר בעולם עברייני אבל אינו שותף לעברה. הוא יכול לרוץ לספר ‘ציזבטים’ בתקשורת שמעוניינת בסיפורים האלה, ובדרך גם להשפיע על המשפט, ובעצם, לעשות לו שם ופרסום בתוך שהוא נבנה על לקוחותיו”¹⁰¹.

פערי עמדות נוספים תלויי גיל נתגלו במחלוקת סביב השאלה איזה אמצעי תקשורת הוא היעיל מכולם. מקצת הסנגורים הוותיקים¹⁰² מאמינים בפנייה יזומה לפרשנים ולכתבים בכירים יותר מאשר בפנייה ישירה לכתבי המשפט. נראה שהסנגורים הוותיקים מכוונים את מאמצייהם התקשורתיים אל השופטים ולא אל הציבור הרחב, והם מאמינים כי השופטים בעלי הידע מושפעים יותר ממאמרי הפרשנות. נראה שאף שהסנגורים הוותיקים הסתייגו מהניסיון להשפיע על השופטים בפרסומים מגמתיים, כמו שנעשה במרוצת משפטו של ח”כ חיים רמון, הם פיתחו אסטרטגיה עקיפה להשפעה על השופטים באמצעות עידוד פרסום מאמרי רציניים. מכיוון שטביעת ידם של הסנגורים הוותיקים אינה ניכרת בהם במפורש, ניסיון השפעה זה נותר חבוי מהעין.

שלא כנוקטי אסטרטגיות אלה, מקצת הסנגורים הוותיקים וכל הסנגורים הצעירים מרכזים את מאמצייהם התקשורתיים הגלויים בסיקור החדשותי של המשפט. מקצתם טוענים כי הטלוויזיה משפיעה יותר מהעיתונות הכתובה. מנגד, אחרים טוענים כי למרות ההתפתחויות הטכנולוגיות, עדיין יש לעיתונות הכתובה מעמד בכורה. אחד מעורכי הדין

99 ריאיון עם עו”ד משה מרוז (13.8.2007).

100 ריאיון עם עו”ד דוד יפתח, לעיל ה”ש 63.

101 ריאיון עם עו”ד יעקב שקלאר, לעיל ה”ש 66.

102 ריאיון עם עו”ד דב ויסגלס, לעיל ה”ש 61; ריאיון עם עו”ד אמנון זכרוני, לעיל ה”ש 62.

מדגים תיאום בין לוח הזמנים המשפטי ללחצי הפרסום והמהירות בעיתונות הכתובה וחושף את שיקוליו המסחריים בבחירת הבמה לפרסום אישי:

“אני בהחלט מתזמן את התגובות וההדלפות שלי על סיפור גדול ליום ‘טוב’ בעיתונות הכתובה. יום חמישי הוא יום מוצלח כי זה יתפרסם ביום שישי. ולעיתון ‘ידיעות אחרונות’ יש ביום שישי תפוצת שיא. אני פונה לעיתון ‘הארץ’ רק בהיבטים משפטיים של כל מיני פרשיות, כי אני יודע שאת העיתון הזה קוראים גם שופטים וגם בכירי הפרקליטות. אבל את העיתונים ‘ידיעות אחרונות’ ו‘מעריב’ קוראים בכלא”¹⁰³.

עורך דין זה גם מצביע על הצלחה נוספת שגרף בתיאום לוח הזמנים המשפטי ללוח הזמנים התקשורתית כשביקש למנוע פרסום:

“במקרה של האחים יעקב וגולן קקון מחיפה שהודו בהסדר טיעון שפנו לרוצח דוד אטיאס וביקשו שיסייע להם בחיסולים בעולם התחתון, ונדונו ל-15 שנות מאסר בפועל בלבד, ידעתי שאם תגיע העסקה לתקשורת לא אצליח לגמור תיק. חששתי מביקורת שתגרום לכך שכולם, הפרקליטות והשופט, יקבלו ‘רגלים קרות’. ביקשנו לקיים ככוונה דיון אחר הצהריים, לצורך גישור פלילי, כשאין תקשורת במקום. ניהלנו משא ומתן לתוך הלילה. ברקע היה בעניינים פרקליט המדינה, ערן שנדר. הגענו להסדר טיעון, וגזר דין ניתן באחת עשרה בלילה. הפרסום היה רק למחרת כשהכול היה עובדה מוגמרת”¹⁰⁴.

שלא לציטוט בשמם, הסנגורים הצעירים שהשתתפו במחקר חושפים אסטרטגיה ייחודית שפיתחו כדי לספק את צורכי התקשורת, ואותה הזכירו התובעים הוותיקים והצעירים כסמן לקו האדום האסור לחצייה בשיתוף הפעולה עם התקשורת. בעילום שם הסנגורים הצעירים מדווחים כי כדי לשפר את יחסיהם עם העיתונאים הם מדליפים להם חומרי חקירות שהם מקבלים מהפרקליטות עוד לפני שהוצגו בבית המשפט:

“בתיקים מתוקשרים אנחנו שולחים מהר שליח לצלם את חומר הראיות שבידי התביעה. יש שם תמלילי חקירה וקלטות. אנחנו מזרזים להספיק

103 ריאיון עם עו"ד דוד יפתח, לעיל ה"ש 63.

104 ש.ם.

“הפרקליט כדובר”

ולהעביר ציטוט טוב לעיתונים. זו דרך לחבב עליך את התקשורת. קלטות
מחדרי החקירות הן שיא שיתוף הפעולה¹⁰⁵.

הסנגורים הצעירים שהזכירו את השיטה העדיפו להתעלם במשיכת כתפיים מהטענה כי
שידור קטעים שבהם נראה לקוחם בחדר החקירות פוגעים בדימויו של החשוד בציבור
ומההפרה הברורה של כללי האתיקה¹⁰⁶. לטענתם, מדובר בתחרות פנימית בין הסנגורים
הצעירים על לבה של התקשורת שהם חייבים ליטול בה חלק:

“נוצרת תחרות פנימית בינך לבין סנגורים אחרים שעובדים עם גורמי
תקשורת, ומנסים להשיג את חומרי החקירה ולמסור להם לפניך. אתה לא
יכול לעמוד מהצד ולהפסיד תקשורת”.

בתגובה לנוהג החדש להעביר לפרסום בתקשורת קלטות מחדרי חקירות, פיתח עורך דין
צעיר המשמש כיועץ תקשורת אסטרטגיה משלו. הוא מתדרך את לקוחותיו הנאשמים כיצד
לשלוט במסר החזותי של ההליך המשפטי משלב החקירה:

“אני אומר ללקוחות שלי שיחשבו בשעת החקירה שהם בריאיון טלוויזיוני
כי חומר החקירה הזה יגיע לתקשורת. אני מלמד אותם מה לעשות בפעם
הראשונה שהם מגיעים לבית המשפט. אחד הדברים שאנשי ציבור נוטים
לעשות בבית משפט הוא להיכנס ולשבת על אחד הספסלים, ומיד זה הופך
לסמל של ספסל הנאשמים. לכן אני ממליץ תמיד ללקוחות שלי לעמוד
ולהיות מוקף באנשים. עניין נוסף: המעבר בשער החשמלי לכניסה לבית
המשפט. השער הזה נורא רגיש ומצפצף מכל דבר. פתאום אתה צריך להסיר
חגורה, וכלפיך המצלמות מתקתקות והדימוי הזה סימבולי לכניסה לבית
כלא. כך נוצר מסר שלאיש מגיע לשבת בבית כלא עוד לפני שנשפט. משום
כך אני מראש מתאם עם משמר בתי המשפט שייטנו ללקוחות שלי להיכנס
לבית המשפט לא דרך השער האלקטרוני¹⁰⁷.”

105 ריאיון עם סנגור צעיר שביקש להישאר בעילום שם (29.4.2007).

106 ארד-אילון, לעיל ה"ש 44: "לא פעם אנו נתקלים בפרסום בעניינו של לקוח, אשר ברי לכל
שהלקוח רק נפגע ממנו, אולם עורך הדין נשכר מאזכורו בעניין [...] ברור הדבר, שאסור
לעורך דין ליזום פרסום כזה לא במישרין ולא באמצעות איש יחסי ציבור" (ההדגשה שלנו –
ע.פ. ור.ב.).

107 ריאיון עם עו"ד ויועץ תקשורת, לעיל ה"ש 97.

בזמן עריכת המחקר הסתייגו הסנגורים הוותיקים באופן נחרץ מהדלפת חומרי החקירה לתקשורת, ומלבד הפגיעה בלקוחותיהם גם הביעו חשש מאבדן השליטה בניהול המשפט בשל דיון חוץ-משפטי רחב מדי. הסנגורים הוותיקים חוששים גם מראיונות של לקוחותיהם בזמן המשפט, ונוטים שלא להמליץ ללקוח להתראיין במהלך משפטו למרות לחצי התקשורת. בהתאם לממצאי המחקר בארצות-הברית¹⁰⁸, גם רובם הגדול של הסנגורים הצעירים שהשתתפו במחקר סבורים כי אין לאפשר ללקוח להתראיין בתקשורת, ועדיף להטיל את המשימה על סנגורו.

כמו בקהילת התובעים, נתגלה הבדל בין עמדותיהם של הסנגורים הוותיקים לצעירים בשאלת מתן הבלעדיות לאחד מאמצעי התקשורת על מידע מטעמם. רוב הסנגורים הוותיקים, כמו התובעים הוותיקים, מעדיפים שלא לעבוד באופן בלעדי עם כלי תקשורת אחד, וטוענים כי הדרישה לבלעדיות מייצרת מתחים לא נסבלים בניהול המשפט. אחד הסנגורים אומר בעילום שם כי הפיתוי להסכים לתת מידע בלעדי הוא גדול מתמיד בתקשורת העכשווית:

”היום אם אתה נענה לבקשת בלעדיות אתה מבקש שהכתבה תהיה אוהדת. והם עומדים בזה [...] יש לך יותר כוח והם מוכנים לשלם יותר. בשביל הלקוח עדיפה בלעדיות כדי להשיג מה שבאמת טוב בשבילו – סיקור חיובי, אבל לעורך הדין זה גרוע מבחינת מערכת יחסיו העתידיים”¹⁰⁹.

עם זאת, כמו התובעים הצעירים, גם הסנגורים הצעירים תומכים במתן מידע בלעדי לאחד מכלי התקשורת למרות הסתכנותם בכעסם של כלי התקשורת האחרים. לדבריהם, התקשורת העכשווית מיטיבה “לשלם” בעבור מידע בלעדי. עורך הדין המשמש יועץ תקשורת חשף את התגמול שדורשים עורכי דין עבור מידע בלעדי בעידן המדרוג: “בלעדיות טובה לפעמים ללקוח, אבל צריך תנאים בשביל זה. כשאני מסדר ריאיון בלעדי אני מבקש שיגישו לי את השאלות קודם, אני דורש וקורא כתבה לפני פרסום, אני מתערב בכותרות. אין בררה. אם כלי תקשורת מעוניין בבלעדיות שישרת אותי ואת הלקוח שלי בתמורה”¹¹⁰.

לסיכום: במחקר נמצא קשר בין משתנה הוותק לבין בחירת האסטרטגיות התקשורתיות המועדפות בזמן ניהול המשפט, המעיד על השינויים שהתרחשו במשך השנים ביחסים בין עורכי דין העוסקים בפלילים לבין התקשורת. התובעים והסנגורים הוותיקים מתלבטים יותר מעמיתיהם הצעירים בהשלכות האתיות של ניהול המשפט בתקשורת. נראה שהתפיסה

108 Wilkinson & Schulman, לעיל ה"ש 21, בעמ' 223.

109 לבקשתו של הסנגור לא נפרסם את שמו, תמליל הריאיון בידנו.

110 ריאיון עם עו"ד ויועץ תקשורת, לעיל ה"ש 97.

“הפרקליט כדובר”

הקרובה של התובעים והסנגורים הצעירים קשורה בעולם התרבות הפופולרית המשותף להם, הכולל את חשיפתם בשלב מוקדם של הקריירה לייצוגי המשפט בקולנוע ובטלוויזיה, שם המיזוג בין תפקידו התקשורתי לבין תפקידו המשפטי של עורך הדין בא לידי ביטוי באורח בולט.

נקודת המוצא המשותפת לתובעים ולסנגורים הוותיקים משקפת תחושת אי-נוחות וחשש מפנייה יזומה לתקשורת בראשיתה של פרשה משפטית, שכן נראה שפנייה זו עלולה לפגוע בטובת הלקוח או באינטרסים של המדינה. זאת ועוד, התובעים והסנגורים הוותיקים חוששים מתגובה ביקורתית של השופטים להתנהלות יזומה בתקשורת. מעניין כי אף שכל עורכי הדין שהשתתפו במחקר הצביעו בפירוש על אסטרטגיות תקשורתיות שהשופטים מאמצים, עורכי הדין הוותיקים חוששים מתגובתם של השופטים למהלכיהם. חששות אלה נובעים הן מכללי האתיקה הישנים בנוגע להופעות עורכי הדין בתקשורת והן מהאיסור בחוק של עברת הסוביודיצה¹¹¹ שאכיפתו הופסקה בפועל מאז החליט היועץ המשפטי לממשלה בשנת 1992 להגביל את הגשת כתבי האישום בעברה זו¹¹². להערכתנו, איסור זה וגישת העבר של לשכת עורכי הדין בנוגע להופעותיהם של עורכי הדין בתקשורת מוטמעים בקבוצה בוגרת זו של עורכי הדין העוסקים בפלילים ועדיין מעצבים את השקפת עולמם. על כן הם נמנעים מצעדים תקשורתיים בוטים שעלולים להכעיס את השופטים ולהתפרש כאילו הזירה האמיתית לבידור המשפטי היא בתקשורת וכאילו הם מבכרים את פרסומם העצמי על פני טובת לקוחותיהם.

בעקבות השינויים במאפייניה של התקשורת הישראלית הנוכחית, שמשקולי תחרות הגבירה את לחצייה לזכות בחומר בלעדי, הסנגורים הצעירים משתדלים יותר להתאים לזירה התקשורתית, ומתעלמים מכלל האתיקה של לשכת עורכי הדין האוסר הדלפת פרטים הקשורים באישומים נגד לקוחותיהם¹¹³. זאת, אף שחומרי חקירה אלה יכולים במקרים

111 האיסור של עברת הסוביודיצה בסעיף 71(א) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תיקון תשס"ב 2002 אוסר פרסומים של עניין פלילי התלוי ועומד בבית המשפט, אם יש בפרסום כדי להשפיע על מהלך המשפט או על תוצאותיו. עניין פלילי ייראה כתלוי ועומד בבית המשפט משעה שהוגשה לבית המשפט בקשה למתן צו מעצר או משעה שהוגשו כתבי אישום ועד לסיום ההליכים. סעיף זה תוקן בשנת 2002 (תשס"ב) והוגבל אך ורק להליכים פליליים. בנוסף, בתיקון זה לחוק הוחלף היסוד הנפשי של מבצע העברה מרשלנות למטרה מיוחדת להשפיע על ההליך השיפוטי.

112 “הנחיות לתובעים בנושא העמדה לדין בעבירת הסוביודיצה” הנחיות היועץ המשפטי לממשלה, 51.051 א 13.3.1992 הנחיה מעודכנת: “הנחיות לתובעים בנושא העמדה לדין בעבירת הסוביודיצה” הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1102 (51.051 א) 25.8.2005.

113 ריאיון עם עו"ד דב ויסגלס, לעיל ה"ש 61; ריאיון עם עו"ד אמנון זכרוני, לעיל ה"ש 62.

מסוימים להרע את תדמיתם של לקוחותיהם בתקשורת. הסנגורים הצעירים מקווים שמתן חומר זה ייצור קשר של מחויבות עם העיתונאים כלפיהם. הסנגורים הוותיקים מסתייגים באופן נחרץ מהדלפות של חומרי חקירה טרם שהוצגו בבית המשפט. הם מעדיפים לנקוט ניסיונות השפעה עקיפים שאינם מותירים טביעות אצבע ברורות, כגון שכנוע פרשנים משפטיים בצדקת עמדתם מתוך ציפייה שבאמצעותם ישפיעו על השפיטה.

שיתוף הפעולה של התובעים הצעירים עם התקשורת מוגבל בהרבה לעומת קשריהם של הסנגורים בהיותם חלק מהממסד. בניגוד לסנגורים בני דורם, התובעים הצעירים מתלבטים בהיבטים האתיים הקשורים בהתנהלות התקשורתית, אך גם הם קוראים לשינוי מהותי באסטרטגיות התקשורתיות של התביעה. התובעים הצעירים למדו כיצד לשווק את מרכולתם לתקשורת. בהשפעת מאפייני התקשורת הם גם מבקשים להבליט את הממד הפרסונלי בעבודת התביעה, ורואים בעצמם צד מעורב ולא אובייקטיבי. התובעים הצעירים למדו שטיעונים מרוסנים ו"מכובסים" לא ייקלטו בתקשורת, והם מוכנים לשינוי. לכן הם מבקשים להשוות את מצבם לסנגורים ולקבל רשות להתראיין וגם לספק חומרי ראיות לתקשורת. כמו הסנגורים הצעירים, גם התובעים הצעירים מעוניינים לבחור לעצמם אמצעי תקשורת אחד ולספק לו חומרים בלעדיים כדי למקסם את התמיכה בהם בתקשורת ולהתאים את תגובותיהם לשפת התקשורת. עצמת החריפות של הביקורת של התובעים הצעירים על דוברות משרד המשפטים מעידה גם היא על חשיבותה של ההתנהלות בתקשורת בעבורם. ההבדלים בין כלל עמדות עורכי הדין הוותיקים לבין הצעירים משקפים פערים תלויי ותק בנכונות לבצע התאמות ללחצי התקשורת. ניתן להבחין בכניסה מואצת של ההיגיון התקשורתי שפירושו שיקולי רווח ושוק ליחסים שבין פרופסיית עורכי הדין העוסקים בפלילים לבין התקשורת¹¹⁴. ההשלכות של מסקנה זו יידונו בפרק הדין החותם את המאמר.

להשלמת בחינת העמדות בנוגע לחדירת "ההיגיון התקשורתי" לקהילת עורכי הדין הפליליים יוצגו השינויים שחלו בפסיקה המשפטית באשר לאסטרטגיות התקשורתיות הרווחות בפרופסיה זו.

6. יחסה של הפסיקה לאסטרטגיות התקשורתיות של הצדדים במשפט

פסקי הדין שיוצגו להלן מהווים תגובה שיפוטית לאסטרטגיות התקשורתיות הגלויות והסמויות של עורכי הדין הפליליים שפורטו לעיל¹¹⁵. יצוין כי עד לאמצע שנות האלפיים

114 Dar & Zer-Gutman, לעיל ה"ש 23, בעמ' 20.

115 ראו עמ' 16–17.

“הפרקליט כדובר”

מתחו בתי המשפט ביקורת בייחוד על הופעותיהם של הסנגורים במשפט, אך בשנים האחרונות נמתחת ביקורת גם על האסטרטגיות התקשורתיות של התביעה. בהצגת הממצאים יחולקו פסקי הדין לשניים:
(1) פסקי דין המבקרים את האסטרטגיות התקשורתיות של התביעה.
(2) פסקי דין המבקרים את האסטרטגיות התקשורתיות של הסנגורים.

6.1 התייחסות לאסטרטגיות התקשורתיות של התביעה

עד לאמצע שנות האלפיים לא מתחו השופטים ביקורת על התנהלותה של התביעה בתקשורת. זו גברה לאחר הרחבת מחלקת הדוברות של משרד המשפטים בשנת 1996¹¹⁶. בתי המשפט לא ראו כל פסול באסטרטגיות הגלויות של דוברות משרד המשפטים המתבטאת בהעברת מסמכים שהוגשו לבית המשפט גם לתקשורת ובהיתר שניתן לתובעים להתראיין לתקשורת, בייחוד לאחר סיומם של ההליכים המשפטיים. עם זאת, החל בשנת 2006 החלו השופטים לבקר את יזמותיה התקשורתיות של התביעה במקרים שבהם נתפסה האסטרטגיה התקשורתית של התביעה כפגיעה בזכותו של הנאשם למשפט הוגן או כעברה על החוק.

בית המשפט מתח ביקורת על התביעה שגרמה לפרסומם של אישומים מנופחים נגד קונסול ישראל לשעבר בהאג¹¹⁷ וגם על דוברות משרד המשפטים, שהעבירה לפרסום, בניגוד לחוק הנוער, כתב אישום נגד קטינה¹¹⁸.

ואולם לשיא חסר תקדים בהיקף הביקורת השיפוטית על האסטרטגיות התקשורתיות השונות של התביעה הגיעו שלושה שופטי בית המשפט העליון בדיון בעתירות שהוגשו נגד הסדר הטיעון שנחתם עם נשיא המדינה, משה קצב¹¹⁹. שופט בית המשפט העליון, אדמונד לוי, מצביע בפעם הראשונה על המדיניות התקשורתית הגלויה בחקירות ובהליכים משפטיים מקדמיים של אישי ציבור כשגויה. השופט לוי מתייחס ליועץ המשפטי לממשלה

116 זאת, בניגוד לשורת פסקי דין שניתנו בשנות השבעים ובהם ביקרו השופטים את מסיבות העיתונאים של המשטרה שנערכו טרם שהועמדו הנאשמים לדין (ע"פ 325/76 סיבוני נ' מדינת ישראל, פ"ד לא(2) 828 (1977); ע"פ 277/78 מדינת ישראל נ' טוביהו, פ"ד לג(1) 297 (1979). דברי השופטים נפלו על אוזניים ערלות, וכשהיו מסיבות העיתונאים המשטריות להתנהלות מקצועית מקובלת, נעלמה הביקורת בפסיקה.

117 ת"פ (מחוזי י-ם) 2070/06 מדינת ישראל נ' יצחקי (פורסם בנבו, 10.1.2008).

118 ב"ש (מחוזי ת"א) 60043/07 עיתון צומת השרון נ' אלמונית (פורסם בנבו, 17.4.2007).

119 בג"ץ 5699/07 פלונית (א') נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 26.2.2008); בג"ץ 5747/07 התנועה למען איכות השלטון נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 16.7.2007); בג"ץ 5749/07 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 5.7.2007); בג"ץ 5773/07 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 5.7.2007).

והכפופים לו כאחראים למדיניות זו. השופט מבקר בחריפות את העימות המיותר של התביעה עם גרסת ההגנה בתקשורת ודורש מהתביעה לנהוג כזרוע שיפוטית ולשמור על דימוי הריחוק הממלכתי מדעת הקהל. השופט לוי מותח ביקורת גם על הדלפת הטיוטה של כתב האישום נגד הנשיא לתקשורת, ואליו מצטרפים גם השופטים פרוקצ'יה וריבלין. לטענתם, מהלך תקשורתי זה יצר בציבור ציפיות שנכזבו באשר לתוצאות משפטו של הנשיא. ברם, למרות הביקורת השיפוטית החריפה על האסטרטגיות התקשורתיות הפגומות של התביעה, השופטים מדגישים כי גם הנאשם עצמו, הנשיא קצב, לא טמן ידו בצלחת, ותרם להמולה התקשורתית שנוצרה סביבו.

6.2 התייחסויות לאסטרטגיות התקשורתיות של הסנגורים

עיקר ביקורתם של השופטים נגד הפיכתם של הסנגורים לדובריהם של הנאשמים מופנית כלפי תרומתם לתדלוקן של הדיון התקשורתי על משפט המתנהל, הפוגע לדעת השפיטה בעקרון המשפט ההוגן. עם זאת, במקצת פסקי הדין מתייחסים השופטים גם באורח פרטני לאסטרטגיות התקשורתיות של הסנגורים.

בפסק הדין שבו הורשע הנאשם שלמה נור באינוסה של לינור אברג'יל, מיס עולם לשעבר, השופטים מותחים ביקורת על הופעתם הלא מכובדת של הסנגורים כדוברי הנאשם ומצביעים על ניסיונותיהם לזכות בפרסום אישי תוך פגיעה בקרבן, וכותבים:

”בכל הזדמנות רצים אצים להתראיין בפני מצלמות הטלוויזיה או הכתבים השונים, ולשטח בפניהם את טענותיהם במשפט, תוך חשיפת פרטים שראוי היה לא לחשוף אותם. גם לא נעלם מעינינו, שכאשר המצלמה מתרכזת בנאשם שלהם, נזכרים הסנגורים המלומדים דווקא באותו רגע להמתיק עמו סוד, וללחוש לו דברים באוזן, כאילו לא הייתה להם הזדמנות קודמת לכך, ובכך לזכות בחשיפה תקשורתית נוספת”¹²⁰.

בית המשפט העליון הותיר את גזר הדין על כנו, ואף ציין שהביקורת שמתח בית המשפט המחוזי על התנהגותם התקשורתית של סנגוריו של נור אינה “חמת זעם” כפי שנטען בערעור, אלא ביקורת לגיטימית¹²¹.

120 תפ”ח (מחוזי ת”א) 5016/99 מדינת ישראל נ’ שלמה, פס” 1 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם בנבו, 6.10.1999).
121 ע”פ 993/00 שלמה נ’ מדינת ישראל, פ”ד נו(6) 205 (2002).

“הפרקליט כדובר”

בגזר דין אחר של נאשם בעברות מין נכתבה ביקורת על שימוש בתקשורת הנוגד את החוק ונועד להכשלת הקרבן במשפט. בית המשפט מתח ביקורת על הסנגור ששלח עיתונאית לראיין את המתלוננת במשפט, מסר לה מסמכים מתיק החקירה ואף זימן את העיתונאית לאחר זמן שתהיה עדת הגנה¹²².

בפסקי דין נוספים מתחו השופטים ביקורת על סנגורים הטוענים כי לקוחותיהם נפגעים מהפרסומים בתקשורת, אף שבפועל הם שהדליפו לה מידע. כך כלפי נאשם שטען כי “נכווה מן התקשורת”, אף שבפועל הסכים לפרסום קלטות מחקירותיו¹²³. גם שופטיו של שר המשפטים לשעבר, חיים רמון¹²⁴, מבחינים בהתחסדות העולה מטענותיהם של הנאשם ומקורביו להפיכתה של התקשורת לבית דין שדה, אף שבפועל השתמשו בכל כוחם בתקשורת כדי ליצור דעת הקהל חיובית על איש ציבור זה¹²⁵.

לסיכום פרק זה ניתן לטעון כי השופטים לא ישבו בחיבוק ידיים נוכח הפעילות התקשורתית המתרחבת של הצדדים למשפט, וניסו ללא הצלחה לקבוע בפסיקתם הכתובה גבולות לאסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין ולהגביל את היקף הדיון התקשורתית במשפט המתנהל.

אמנם הפסיקה בוששה לדון באסטרטגיות התקשורתיות של התביעה, ורק עשור לאחר הרחבת שירותי הדוברות במשרד המשפטים הפנו השופטים את חצי ביקורתם גם כלפי התנהלות התקשורתית הגלויה והסמויה של הפרקליטות. ייתכן שהתביעה, בהיותה זרוע שלטונית, נתפסה בעבר בעיני השופטים כמסכנת פחות את הליך המשפט ההוגן. מכאן שעצם החרפת הביקורת נגד האסטרטגיות התקשורתיות של היועץ המשפטי לממשלה במשפטו הראשון של הנשיא קצב, עד כדי האשמה בהארכת סבלו הציבורי של הנשיא בשל ההצהרות המוקדמות על טיוטת כתב האישום המתגבשת נגדו¹²⁶, מסמלת שינוי לבבות ביחס השופטים ליושרתה של התביעה בישראל.

ממקבץ פסקי הדין שנותחו לעיל אפשר אפוא לעמוד על ה“תרומה” של תהליך הפיכת עורכי הדין הפליליים לדובריהם וליחצניהם של לקוחותיהם להחרפת הביקורת בפסיקה על ההתנהלות התקשורתית של הצדדים במשפט הפלילי.

122 תפ”ח (ת”א) 1186/01 מדינת ישראל נ’ אלקין (פורסם בנבו, 13.10.2002).

123 פ”ח (מחוזי ת”א) 1011/05 חדשות 10 בע”מ נ’ לוי (פורסם בנבו, 8.1.2007).

124 ת”פ (שלום ת”א) 5461/06 מדינת ישראל נ’ רמון (פורסם בנבו, 31.1.2007).

125 לביקורת זו על התנהלות התקשורתית של השר רמון הצטרף גם השופט אדמונד לוי בדיון בעתירות לביטול הסדר הטיעון עם הנשיא קצב, לעיל ה”ש 119. הוא רואה בניהול המשפט בתקשורת ביטוי להידרדרותה המוסרית של הפוליטיקה הישראלית.

126 ש.ם.

ה. דיון בממצאי המחקר

מחקר זה מצטרף לשורת מחקרים קודמים הדנים בשינויים בהתנהלותם של מוסדות ושחקנים פוליטיים וחברתיים בסביבה תקשורתית ערה ולוחצת¹²⁷, ומרחיב את תכניו אל המתרחש במחלקות הפליליות במשרד המשפטים ובקרב הסגורים. בפרק זה נדון בזיקה בין השינויים שחוללה חדירת התקשורת בהתנהלותם של נבחרי ציבור לשינויים שחוללה התקשורת בהתנהלותם של עורכי הדין הפליליים, ונטען כי בעקבות חדירת התקשורת לפרופסיה המשפטית מתהווה דמיון בין עורכי הדין לשחקנים פוליטיים. לפיכך נבדוק את השינויים המתחוללים בקהילת עורכי הדין בישראל במדדים המשמשים את חוקרי התקשורת לזיהוי ההשלכות של הליך חדירת התקשורת על הספרה הפוליטית ולניתוחן: מדד ההרחבה, מדד ההתאמה (אימוץ "ההיגיון התקשורתי") ומדד המיזוג בין התקשורת למציאות. בנוסף, נדון בתמורות שיצר הליך זה בערכיה הייחודיים של פרופסיה עורכי הדין בישראל.

1. מדד ההרחבה

לטענתם של חוקרי התקשורת הפוליטית, התרחבות הטכנולוגיות התקשורתיות יצרה פורום חדש ונרחב לשיח בין נבחרי הציבור לתקשורת. ממחקר זה מתחוויר, כי המהפכה הטכנולוגית והשינויים הערכיים והסגנוניים שהתחוללו בתקשורת יצרו מרחב חדש של גישור והתאמה גם בין האינטרסים של קהילת עורכי הדין הפליליים לבין התקשורת הישראלית העכשווית.

ככל שהתרחב העניין של התקשורת בסיקור ההליכים בבתי המשפט וככל שהתרחבו הטכנולוגיות התקשורתיות שהופכות את עורכי הדין לנגישים יותר מבעבר, כך הפך עורך הדין הפלילי לדובר של לקוחו. הנכונות של התקשורת לייחד מקום רב יותר מבעבר לסיקור תחום המשפט השפיעה על תחושת הצדדים במשפט שהם נדרשים לייצג את לקוחותיהם גם בזירה התקשורתית. באותו אופן שבו הרחבת השיח התקשורתי סביב הפוליטיקה גרמה לפוליטיקאים לייחס לשיח התקשורתי חשיבות זהה ואף עולה על זו המיוחסת לפעילות פרלמנטרית¹²⁸, כך מייחסים כל משתתפי מחקר זה חשיבות רבה לצורך החדש של עורכי הדין לייצג את לקוחותיהם גם בתקשורת.

127 Hooker & Lange, לעיל ה"ש 17.

128 Winfried Schulz, *Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept*, 19 EUROPEAN JOURNAL OF COMMUNICATION 87 (2004).

ברם, בניגוד לסימביוזה המוכרת במחקר בין התקשורת למערכת הפוליטית, הרחבת השיח בין עורכי הדין לתקשורת העכשווית, שפירושה הרחבת תפקידו של עורך הדין הפלילי גם לזירה התקשורתית, מסמלת מהפך תפיסתי עמוק בפרופסיית עורכי הדין. התבוננות היסטורית ביחסי הגומלין בין עורכי הדין לתקשורת מגלה כי בעבר אכן התבדלו עורכי הדין בישראל מהתקשורת הן מרצון והן מכורח, הן בשל התנשאותם של אנשי המשפט על העיתונאים בשל פערי גיל והשכלה¹²⁹ והן בשל תקנוני האתיקה של לשכת עורכי הדין. ברם, גם ממקצת פסיקת בתי הדין המשמעתיים של לשכת עורכי הדין שנסקרו במאמר זה, ובייחוד מעדויותיהם של ותיקי קהילת עורכי הדין העוסקים בפלילים, מתחוויר כי משחר הקשרים בין עורכי דין אלה לעיתונאים התגלה רכיב דו-ערכי ביחסים. רכיב זה מוכר גם מהמחקר של יחסי התקשורת עם העליות הפוליטיות¹³⁰ ומתבטא בחיזור עיקש ומוכחש כאחד אחר העיתונות. ככל שהתרחבו המגעים בין עורכי הדין לעיתונאים והשתנו כללי האתיקה, התחולל בפרופסיה תהליך דומה למתרחש בזירה הפוליטית, והחיזור אחר התקשורת הפך לגלוי. כמו הפוליטיקאים, עורכי דין היום מגלים השלמה עם הירידה באיכות המוצר העיתונאי בעקבות הליכי המסחור ומכירים בתלותם בתקשורת, על אף המהמורות ביחסיהם עמה. יתרה מכך, עורכי הדין הצעירים בישראל רואים בהכחשת התלות בתקשורת של השופטים ושל מקצת עורכי הדין הוותיקים בשנות ה-2000 אחיזת עיניים וצביעות. הנכונות להודות בהשפעת התקשורת על התנהלותם של עורכי הדין נתפסת כנייר לקמוס ליושר אינטלקטואלי בקהילת המשפט הצעירה. עורכי הדין הצעירים אף טוענים כי הפקרת הזירה התקשורתית היא רשלנות מקצועית של עורך הדין הפלילי¹³¹. אם כן בקהילת עורכי הדין העוסקים בפלילים מתרחש תהליך של הרחבת תפיסת תפקידם ונחיצות ההתנהלות בתקשורת. עם זאת, צעירי הקהילה מגלים השלמה ויכולת הכלה מתרחבת כלפי פגמיה הסגנוניים והאתיים של התקשורת הישראלית המסקרת את המשפט. הפערים הקיימים עדיין בין תפיסת התקשורת של עורכי הדין הוותיקים לתפיסתם של צעירי הקהילה מתבטאים בייחוד במודעותם הרחבה יותר של התובעים הצעירים לאפשרות לנצל את מאפייני התקשורת העכשווית לטובת לקוחם ולטובתם האישית. שינויים תפיסתיים אלה באשר לחשיבות ניהול המשפט בתקשורת וההשלמה עם ליקוייה המקצועיים הפכו את התקשורת לשחקן קבוע נוכח בעולם המשפט הפלילי, בדומה להפיכת התקשורת לשחקן פוליטי.

- LYLE W. DENINSTON, THE REPORTER AND THE LAW: TECHNIQUES OF COVERING THE 129
COURTS 62–63 (1980).
130 אליהוא כ"ץ "עיתונות כמקצוע" אמצעי תקשורת המונים בישראל 313 (דן כספי ויחיאל לימור
עורכים, 1998).
131 ריאיון עם עו"ד זרי חזן, לעיל ה"ש 98.

שינוי זה הניע שלב נוסף בהליך חדירת התקשורת לקהילת עורכי הדין. מדד זה מכונה "התאמה" ומתבטא באימוץ ההיגיון התקשורתי בידי שחקניו המרכזיים של המוסד החברתי. הוא מסמל במיוחד את עצמת חדירת התקשורת להליכי קבלת החלטות מקצועיות במוסד המסוקר¹³².

1.1 אימוץ "ההיגיון התקשורתי"

לטענת חוקרי התקשורת הפוליטית, עיצוב הפעילות הפוליטית השתנה בגלל התקשורת, שכן עסקנים פוליטיים מאמצים את חוקי התקשורת במאמץ להגביר את חשיפתם. כך חודרים לשיקולים הפוליטיים והציבוריים בתהליך קבלת החלטות במוסדות החברה שיקוליה המסחריים של התקשורת, והם הופכים ללב התהליך החברתי. ממצאי מחקר זה מגלים כי ההיגיון התקשורתי חדר לפרופסיה המשפטית. עורכי הדין הפליליים, כמו נבחרי ציבור, מזהים את האילוצים המקצועיים של כתבי המשפט ומשתמשים בהם באופן מגמתי, בדומה לשימוש שעושים הפוליטיקאים בעיתונאים המסקרים את פועלם.

1.2 הפשטה ודרמטיזציה

עורכי הדין מנצלים לטובתם את החיפוש בתקשורת העכשווית אחר חומר מעובד שעלות הפקתו נמוכה, ומפיצים את מסריהם באורח ישיר או באמצעות יחצנים. לשם כך הם מפשטים את המסר המשפטי כדי שייקלט בתקשורת ומעצימים את הממד הדרמטי בסיקור. זאת, באמצעות הבלטת ההיבט הרגשי והפרסונלי בנרטיב המשפטי. כמו הפוליטיקאים, עורכי הדין – תובעים וסנגורים כאחד – מודעים לצורך להתחבר לתקוות, לפחדים ולטרדות של ההמון¹³³ ומשתמשים במשפחות הנפגעים או בהבלטת נסיבותיהם האישיות של הנאשמים כדי לזכות בפרסום. התובעים הצעירים דורשים לשנות את דרכי הניסוח של התגובות לתקשורת ולהתאימן לשפת התקשורת.

1.3 סנכרון בין קצב משפטי לבין הקצב התקשורתי

בדומה לזירה הפוליטית שבה מתזמנים נבחרי ציבור מסיבות עיתונאים לשעות שיא הצפייה בטלוויזיה או ברדיו או לשעות שלפני מסירת העיתונים לדפוס, גם הסנגורים¹³⁴ משתדלים במידת האפשר לסנכרן בין תזמונם של מהלכים משפטיים ללחצי הזמן של התקשורת.

132 לעיל ה"ש 16.

133 LILLEKER, לעיל ה"ש 58, בעמ' 78.

134 דן כספי "Democracy: על דמוקרטיה מתוקשרת ונגעה" קשר 35, 6–7 (2007).

“הפרקליט כדובר”

הסנגורים מודעים ללחצי הדר-ליין (הרגע האחרון האפשרי לפרסום) ולשעות ולימים שבהם זוכים כלי התקשורת השונים למדרוג גבוה או לתפוצת שיא. גם התובעים מודעים לאפשרות זו אך נתקלים לעתים בנהלים פרוצדורליים המקשים על התיאום.

1.4 הנעת סחרירים

כיוון שעורכי הדין הפליליים מאמינים בחשיבות השפעת המתפרסם בתקשורת על דעת הקהל ודרכה על ההליך המשפטי, הם מניעים באופן סמוי סחרירים ביזמתם. זאת, באמצעות העברת מידע מגמתי לתקשורת שנועד להשפיע על טון הסיקור ועל הדגשת הנושאים החשובים לקידום האינטרסים של לקוחותיהם ושלם. היקף השימוש בסחרירים תלוי בוותק ובשיוך המגזרי, וגובר בקרב צעירי הקהילה. אמנם גם התובעים הוותיקים מנהלים שיחות רקע עם הכתבים שלא לפרסום, וגם הסנגורים הוותיקים מנסים לשכנע פרשנים משפטיים לפרסם מאמרי תמיכה, אולם במיוחד עורכי הדין הצעירים, בדומה לפוליטיקאים¹³⁵, מייחסים חשיבות רבה להשקעה בקשרים עם התקשורת. משום כך הם מעדיפים לתגמל את כלי התקשורת במידע בלעדי ובדרך זו גם להעצים את המחויבות של כלי התקשורת הנבחר למסריהם.

יש לזכור כי החל בשנות התשעים חל גידול כמותי ניכר במספרם של עורכי הדין בישראל בעקבות פתיחת המכללות הפרטיות ללימודי משפטים¹³⁶ וגברה התחרות בין עורכי הדין הפליליים על לבו של הלקוח. במקביל התרחבה מפת התקשורת הישראלית וגברה התחרות על תשומת לבו ועל כיסו של הנמען¹³⁷. כך התחרות העיתונאית, שהיא אחד מיסודותיו של “ההיגיון התקשורתי”, חדרה לפרופסיה שחבריה מתחרים זה בזה על הלקוחות, והגבירה את התחרות המקצועית הפנימית בין הסנגורים. עקב כך הסנגורים הצעירים מתחרים ביניהם על מהירות ההדלפות של חומרי חקירה לתקשורת עוד לפני שנפתח המשפט, ומעמידים בסימן שאלה את מידת נאמנותם לטובת הלקוח אשר נחשף בקלונו בהבלטה רבה.

עקב חדירת ההיגיון התקשורתי לספרות ציבורית, כפי שהודגם לעיל, מתרחש טשטוש גבולות בין התקשורת לאירועי מציאות¹³⁸. תופעה זו, המכונה “מיזוג”, מעצימה גם היא את הדמיון המתהווה בין עורכי הדין לפוליטיקאים.

135 אורית גלילי-צוקר פוליטיקה תקשורתית בת-זמננו (חלק א), אורחות מקוננת בעידן של מדיה ON-LINE 78 (2008).

136 נטע זיו “רגולציה של עורכי הדין בישראל” 5 (2009).

137 שנער, לעיל ה”ש 7.

138 Stromback, לעיל ה”ש 16, בעמ’ 232.

2. מדד המיזוג

מדד המיזוג בתהליך חדירת התקשורת למוסדות פוליטיים מתבטא בכך שהפעילות התקשורתית, לא רק מרחיבה פעולה שאינה תקשורתית, אלא מתערבבת בה. הפיכתו של עורך הדין הפלילי לדובר של לקוחו מזינה את משפט התקשורת, והיא ביטוי מובהק להליך המיזוג. בתקשורת הישראלית נוצר הליך אדוורסרי, והוא מקביל להליך המשפטי. הליך זה מדומה בעיקרו, משוחרר מהמגבלות של דיני הראיות ומתעלם מזכויות החשודים למשפט הוגן. תפקיד השופט בהליך זה עבר לידי העיתונאי ונמעניו. תופעה זו מתעצמת ככל שגוברת הפעילות התקשורתית הממסדית והלא ממסדית של הצדדים במשפט ומעוררת ביקורת המופיעה בפסיקת בתי המשפט.

מתברר כי צעירי קהילת עורכי הדין העוסקים בפלילים מפנימים יותר מהוותיקים את המיזוג המתחולל בין המשפט לדימויו בתקשורת, ועמדותיהם הערכיות מושפעות מהליך זה. משום כך הסנגורים הצעירים רואים ברכה בהפיכתם של העבריינים למעין ידוענים והכללתם בשיח התקשורת. בשל המיזוג המתרחש בין המשפט האמיתי למשפט התקשורת, התובעים הצעירים סבורים כי גם המדינה צריכה להיתפס כצד במשפט התקשורת, להתנתק מהדימוי הממסדי ולהחליף את תגובותיה הרשמיות בתגובות המתאימות לשפת התקשורת.

2.1 ההשלכות של חדירת התקשורת לפרופסיה של עורכי הדין

השינויים שעברו כללי האתיקה של עורכי דין במשך השנים הכשירו את השימוש הגובר באסטרטגיות תקשורתיות בידי עורכי הדין, והן אינן נחשבות עוד כעברה על כללי האתיקה של המקצוע. ואכן, ממחקר זה עולה כי הרוב הגדול של האסטרטגיות התקשורתיות הגלויות שנוקטים עורכי הדין העוסקים בפלילים בישראל אינן נחשבות בעיניהם כסותרות את כללי האתיקה. הקביעה המכוננת בתחום זה, שלפיה "עורך הדין הוא לא פעם הדובר המשפטי היעיל ביותר, ובלבד שיציג את עמדת שולחו בדרך מכובדת והולמת שאין בה דברי שבח עצמי ואינה פוגעת באינטרס של הלקוח"¹³⁹, הקלה על תהליך הפיכתו של עורך הדין לדובר. מקצת האסטרטגיות הסמויות של עורכי הדין העוסקים בפלילים שנועדו ליצירת סחרירים בדעת הקהל – כמו ניהול שיחות רקע עם כתבים שלא לציטוט ושיחות עם פרשנים משפטיים בניסיון להמריץ אותם לכתוב מאמרי עמדה תומכים – נחשבים אף הם בעיני הסנגורים הוותיקים ודוברות משרד המשפטים כלגיטימיים. גם הניסיונות לתזמן מהלכים משפטיים בהתאם ללחצי הזמן של התקשורת אינם נתפסים בקרב הסנגורים הוותיקים

139 עניין חטר ישי, לעיל ה"ש 41.

“הפרקליט כדובר”

כסותרים את כללי האתיקה, שכן לשיטתם טובת הלקוח היא חשיפה רחבה ככל הניתן של טענותיו המשפטיות. ברם, הנוהג החדש של הסנגורים הצעירים להדליף לתקשורת חומרי חקירה טרם שנפתח המשפט הפלילי מעורר ביקורת חריפה אצל כל התובעים והסנגורים הוותיקים שהשתתפו במחקר, והוא מוצג כהפרה בוטה של כללי האתיקה¹⁴⁰. נדגיש כי עצם העובדה שהסנגורים שחשפו את הנושא במחקר עמדו על כך שדבריהם בנושא זה ייאמרו בעילום שם מעידה על כך כי הם עוצמים את עיניהם ומתעלמים במודע מכללי האתיקה בסוגיה זו.

עם זאת, אף על פי שהדלפת חומרי החקירה מצד סנגורים הנה תופעה רחבה המוכרת היטב גם לתובעים שהשתתפו במחקר וגם לכתבי המשפט¹⁴¹, לא נערך דיון מעמיק ונפרד בהתנהלות זו בוועדת האתיקה של לשכת עורכי הדין. לדעתנו, אי-העמדתם לדין משמעתי של עורכי דין המדליפים חומרי חקירה לתקשורת לפני פתיחת המשפט מכשירה את המצב הקיים שבו לעתים בעקבות מהלך זה נפגעות זכויות הלקוח. יתרה מכך, אנו צופות שנוכח עצימת העיניים בלשכת עורכי הדין נוכח התופעה, היא תמשיך ותתרחב בעתיד. עורכי הדין ימסרו ללא חשש חומרי חקירה לפרסום כדי לחזק את קשריהם עם העיתונאים המסקרים את פועלם, וכך במקצת המקרים יגבר הדחף לפרסום עצמי של עורך הדין על המחויבות לדאוג לטובת לקוחו.

ממחקרנו מתחוור כי התקשורת העכשווית, המתאפיינת בהתרחקות מהאידיאלים המקצועיים שאפיינו אותה בעבר ובהיחלשות האתיקה העיתונאית – לרבות השמירה על חסיון מקורות עיתונאיים – חידדה במידה מסוימת את המתח הקיים במתחם המשולש של הנאמנויות הצולבות שבו פועל מקצוע עריכת הדין: נאמנות ללקוח, נאמנות למערכת המשפט ונאמנות עורך הדין לאינטרסים שלו עצמו¹⁴². בסביבה התקשורתית החדשה לעתים גובר הפיתוי של עורך הדין להגביר את פרסומו האישי תוך התעלמות מהשלכות מהלכיו על טובת לקוחו. לדעתנו, מוטלת על לשכת עורכי הדין החובה לבלום את התהליך בעזרת הטמעת כללי האתיקה הרלוונטיים בקרב צעירי קהילת עורכי הדין ואכיפתם.

במחקר זה נמצא כי בעיני השופטים, פעילותם התקשורתית של עורכי הדין מסוכנת למשפט. אף שהשופטים דבקים בדימוי של השופט העצמאי המחליט על בסיס החוק

140 ארד-אילון, לעיל ה"ש 44. ועדת האתיקה מבהירה במפורש את האיסור המוטל על עורכי הדין ליוזם פרסום על פרטי כתב אישום שאין לנאשם אינטרס בפרסומם ברבים.

141 ענת פלג המדיאטיזציה של המשפט: יחסי הגומלין בין המשפט לתקשורת בישראל 185–186 (חיבור לשם קבלת התואר “דוקטור לפילוסופיה”, אוניברסיטת בר-אילן – המחלקה למדעי המדינה תקשורת, 2009).

142 לימור זר-גוטמן “חובת עורך הדין לא להטעות את בית-המשפט” עיוני משפט כד 413 (2001).

ונורמות משפטיות¹⁴³, השופטים בפסיקתם מגלים חשש שפעילותם התקשורתית של עורכי הדין תעורר ספקות בציבור לגבי עצמאותה של מערכת המשפט והטיה של תוצאות המשפט. גם ביקורת שיפוטית זו לא הוטמעה בקרב עורכי הדין העוסקים בפלילים לסוגיהם, ותפקידו התקשורתי של עורך הדין הולך ומתרחב. ממחקר זה מתברר כי עורכי הדין בישראל מייחדים יותר ויותר מזמנם לפעילות תקשורתית בשל החשיבות שהם מייחסים למשפט בזירה הציבורית ולהשפעתו על תוצאות ההליך הפלילי האמיתי. תופעה זו מייקרת את ההליך הפלילי באופן שאינו נגיש לכל הנאשמים ופוגעת ביכולתם של נאשמים שידם אינה משגת לממן ייעוץ תקשורתי לזכות להגנה בזירה הציבורית. יתרה מכך, הרחבת פעילותו התקשורתית של עורך הדין מעודדת את התערבותם של גורמים חוץ-משפטיים המנסים להשפיע בתורם על תוצאות המשפט האמיתי. בהקשר זה יש לשוב ולהזכיר כי מחקרים בתקשורת פוליטית מצביעים על הזיקה בין ירידת אמון הציבור בנבחרי ציבור לבין השתלטותה של התקשורת על המרחב הציבורי והפיכתה לזירת הוויכוח האידאולוגי במקום המפלגות המסורתיות¹⁴⁴. לדעתנו, ממצאי מחקרנו מעלים את החשש כי הדמיון המתרחב בין האסטרטגיות התקשורתיות של עורך הדין לבין האסטרטגיות התקשורתיות של הפוליטיקאי יפגעו באמון הציבור במקצוע עריכת הדין.

ו. סיכום המחקר

המחקר בנושא המשפט והתקשורת עוד בראשיתו. מאמר זה מהווה ניסיון ראשון למפות את השינויים שפקדו את יחסם של עורכי הדין העוסקים בפלילים לתקשורת ואת עמדות השופטים בפסיקה לתמורות אלה. ממצאיו המרכזיים של המחקר מצביעים על תהליך של שינוי חברתי הפוקד את הפרופסיה של עורכי הדין העוסקים בפלילים ונובע מחדירת ההיגיון התקשורתי המסחרי לתוכה. תהליך זה מתבטא בהפיכתו של עורך הדין לדוברו של לקוחו באורח המקרב את העיסוק המשפטי לעיסוק הפוליטי. תהליך זה התאפשר בשל תמורות מקבילות בפרופסיה של עורכי הדין ובתקשורת. הגמשת המגבלות שהטילו בעבר קברניטי משרד המשפטים על קשרי התובעים עם התקשורת והמהפך שהתרחש בכללי האתיקה של לשכת עורכי הדין בנוגע להופעות עורכי הדין בתקשורת, הרחיבו את האפשרויות לשיתוף פעולה בין עורכי הדין לתקשורת. השינויים המקצועיים שפקדו את התקשורת הרחיבו את הנוכחות התקשורתית בסביבה המקצועית של עורכי הדין והגבירו את לחציהם המקצועיים של העיתונאים על עורכי הדין העוסקים בפלילים.

143 פלג, לעיל ה"ש 141, בעמ' 291; BENCH PRESS: THE COLLISION OF COURTS, POLITICS AND ; 291
THE MEDIA 2 (Keith J. Bybee ed., 2007).

144 PERI, לעיל ה"ש 11 וה"ש 16.

“הפרקליט כדובר”

המחקר הראה, שבניגוד לעבר, התעצמה החשיבות המיוחסת להתנהלות התקשורתית של עורכי הדין, ולכן גברה נכונותם להתאים עצמם לדרישות התקשורת. בהדרגה התרחש בפרופסיית עורכי הדין העוסקים בפלילים תהליך של אמריקניזציה¹⁴⁵ שבעקבותיו השתכללו האסטרטגיות התקשורתיות של עורכי הדין, והן הפכו דומות לתכסיסיהם התקשורתיים של הפוליטיקאים. תהליך חברתי זה גורם להתנגשות חלקית עם כללי האתיקה של לשכת עורכי הדין ונוגד את הנאמר בפסיקת בתי המשפט על יחסי המשפט והתקשורת. מתחוור כי במרחב הממוזג החדש בין המשפט והתקשורת שנוצר בישראל, חוששים צעירי הקהילה המשפטית מהתקשורת יותר מעמיתיהם הוותיקים. התובעים הצעירים חוששים מהביקורת נגד התביעה ומוכנים להדק את קשריהם עם התקשורת בתקווה לשנות את תדמית הממסד המשפטי. הסנגורים הצעירים נאבקים על עתידם המקצועי וחוששים מהתרחקותם של העיתונאים ממי שאינם משתף פעולה עמם. לפיכך הם מתחרים ביניהם על טיפוח והידוק הקשרים עם העיתונאים גם במחיר הפגיעה בלקוחותיהם.

חדירת ההיגיון התקשורתית לקהילת עורכי הדין העוסקים בפלילים העלתה את רף הביקורת הפנימית בפרופסיה. השופטים מותחים ביקורת על עורכי הדין שפוגעים בהליך ההוגן. התובעים מותחים ביקורת על דוברות משרד המשפטים, שמדיניותה התקשורתית אינה עונה על ציפיותיהם, ועל ראשי המערכת, שאינם מתירים להם להגביר את נוכחותם בתקשורת. במקביל התביעה מותחת ביקורת גם על הסנגוריה המשכללת את התנהלותה התקשורתית ומתרחקת מכללי האתיקה.

מנגד, הסנגורים הוותיקים מצדדים בריסון האסטרטגיות התקשורתיות. הם מבקרים את התעוזה של עמיתיהם הצעירים וחוששים מפגיעה מצטברת באיכות השירות המשפטי ובצמצום המחויבות לטובת הלקוח בשל האינטרס של עורך הדין בפרסום עצמי.

ההבדלים הקיימים בין התנהלותם התקשורתית של עורכי הדין הוותיקים העוסקים בפלילים לבין צעירי הקהילה נובעים מהשינויים הטכנולוגיים והסגנוניים שחלו בסביבה התקשורתית של קהילת המשפט בישראל ומעידים על פגימה באחידות שאפיינה בעבר את פרופסיית עריכת הדין. ייתכן שהמשך תהליך אימוץ ההיגיון התקשורתית יחולל שינויים נוספים מבניים ואתיים בפרופסיה זו. מאחר שלא ניתן להסיג את מחוגי הזמן ולבטל את הפיכתה של התקשורת לשחקן בזירה המשפטית, יש לשקול עריכת הבחנות והתאמות בכללי האתיקה בנוגע להופעות עורכי דין בתקשורת להתנהלותם העכשווית של עורכי הדין הפליליים בישראל.

145 גלילי-צוקר, לעיל ה"ש 135, בעמ' 219 טוענת כי הליך ה"אמריקניזציה" מתבטא בהתמקצעות מערכות בחירות בעולם כולו בעזרת אימוץ אסטרטגיות שיווק פוליטי הנהוגות בארצות-הברית.